

Med handen på pulpeten och vakande blick

**En studie i hur två lärare framställs i sina klassrum på fotografier
från 1950- och 1960-talen**

Christina Lassheikki

Kandidatarbete i konst

Handledare: Riikka Haapalainen

Opponenten: Minna Lampioja, Tiia-Maria Asikainen

Aalto-universitetet

Högskolan för konst, design och arkitektur

Utbildningsprogrammet i bildkonstpedagogik

17.4. 2015

Författare Christina Lassheikki

Titel Med handen på pulpeten och vakande blick - En studie i hur två lärare framställs i sina klassrum på fotografier från 1950- och 1960-talen

Institution Institutionen för konst

Examensprogram Utbildningsprogrammet i bildkonstpedagogik

År 2015

Sidantal 73

Språk Svenska

Sammandrag

Syftet med den här studien är att studera hur två folkskollärare framställs och framstår på klassrumsfotografier från 1950- och 1960-talen. Eftersom jag har en personlig koppling till lärarna i fråga har jag som mål att också reflektera över hur den kopplingen påverkar min läsning, och att överlag reflektera över vilka faktorer som påverkar lärarbilden och dess läsning.

Studien är en kvalitativ forskning med hermeneutiska och socialkonstruktivistiska drag. Den baserar sig på åtta fotografier, och är till analysmetoden en frågebaserad närläsning som framskrider i steg. Analysen börjar med en allmän beskrivning av fotografiet och övergår till att betrakta läraren. Efter analysen sker en tolkning där de olika fotografierna jämförs med varandra, och en helhetsuppfattning av lärarens framställning föreslås.

Lärarens framställning på klassrumsfotografier visade sig vara inkonsistent mellan bilderna. Lärarens utseende- och klädselmässiga faktorer är väldigt lika mellan bilderna, medan fotografens val av komposition och iscensättning av olika situationer varierar mellan bilderna och starkt påverkar vilken slutgiltig bild av läraren som uppstår. Läraren själv anpassar sig oftast enligt fotografens vilja, men en obekvämheter i situationen kan också anas på en del bilder. Fotografiernas lärare framställs ändå i huvudsak i enlighet med sin tids uppfattning om vad en god lärare är.

Den här avhandlingen kunde fungera som bas för fortsatta studier av fotografier ur eller av skolan. På basen av den kan konstateras att den bild av läraren som framställs inte nödvändigtvis är sann, men att den ändå reflekterar sin tids rådande lärarideal.

Nyckelord skolfotografi, läraruppfattning, klassrum, lärarbild, folkskolan, skolhistoria

Innehållsförteckning

Sammandrag	
1. Inledning	5
1.1. Bakgrund	5
1.2. Syfte och avgränsning	7
1.3. Frågeställning	9
2. Teoretisk och historisk bakgrund	10
2.1. Forskningsöversyn	10
2.2. Historisk bakgrund	17
2.3. Begrepp	23
3. Metod	27
3.1. Beskrivning av studiens metod	27
3.2. Analysens och tolkningens frågor	29
4. Analys	31
4.1. Beskrivning av bilderna som helhet	31
4.2. Bilder av Marianne Nyström, senare Näsman	35
4.3. Bilder av Hans Näsman	46
5. Tolkning och resultat	58
5.1. Vilka lärarbilder byggs upp på fotografierna?	58
5.2. Fotografens och lärarens roll i uppbyggandet av lärarbild	62
5.3. Materiella detaljers berättelser	64
6. Diskussion och avslutning	67
6.1. Resultats- och metoddiskussion	67
6.2. Hur påverkar och påverkas min egen upp- fattning av min mormor och morfar som lärare?	68
6.3. Slutord	70
7. Källförteckning	71

1. Inledning

1.1. Bakgrund

Båda mina morföräldrar var lärare till utbildningen. Min mormor, född Marianne Eleonora Nyström i Nykarleby 18.12.1925, var kristliga folkhögskolan i Nykarlebys första rektors dotter. Hon följde antagligen sina föräldrars önskemål då hon gick seminariet i Ekenäs och blev folkskolelärarinna i början av 1950-talet. Före det hade hon gått en husmorskola och arbetat på vad vi idag kallar daghem. Hon arbetade inom olika skolor, främst i huvudstadsregionen med de lägre klasserna i folkskolan, och pensionerades från lärarjobbet. Under resten av sitt liv talade hon alltid varmt om sina elever och tiden som lärare, och man kunde säga att hon inspirerat mig till att söka mig till bildkonstlärarutbildningen med diverse efterlämnade pappersmaterial, pysselinstruktioner, lekar, och berättelser om barnens julskådespel och upptåg under 1960- och 1970-talen.

Min morfar Hans Ragnar Näsman föddes i Brändö, Vasa, 6.12.1930. Hans lärarbana var kortare; han utbildade sig vid Nykarleby seminarium och arbetade först som slöjdlärare i Pargas och sedan som musiklärare och klasslärare i Esbo innan han på 1960-talet började göra reportage för Rundradion, där han från 1970-talet framåt jobbade mer heltid som redaktör. Hans Näsman gjorde skolradioprojekt, satte igång Skolmusik-evenemanget och arbetade fram läromedel. Hemma hos mina morföräldrar i Helsingfors minns jag att han hade en underlig inbyggd slöjdbänk i sitt kombinerade arbets- och sovrum som vi barnbarn fick borra i trästumpar vid. Jag ärvde hans akvareller som han egentligen aldrig lärde sig använda trots grandiosa planer och skisser.

Min mormor dog 2013 efter en lång tids minnessjukdom. Min morfar dog redan 2008. Jag fick aldrig ett tillfälle att tala med någondera som annat än ett begåvat, älskat, tonårigt barnbarn, och de minnen jag har av vad de berättat vattnas långsamt ur. Ändå tror jag att mig ha ärvt mer än akvareller och pysselböcker av mina morföräldrar. Jag tror att min syn på lärarskapet kanske påverkats av dem mer än jag inser, men det är ändå först nu som jag börjat fundera på hurdana lärare mina morföräldrar egentligen var.

Hösten 2013 inledde jag biämnestudier i historia vid Åbo Akademi. Under de starkt forskningsbaserade grundkurserna möttes jag av flera uppgifter där en personlig koppling till det undersökta behövdes - och det tog inte länge förrän jag insåg mig vara släktforskningsfrälst. Speciellt inspirerande och ögonöppnande blev ett arbete kring min mormors föräldrars brevväxling under dessas Amerikatid 1904-1920; från något så alldagligt som priset på potatis och berättelser om det senaste kyrkobesöket till hårresande beskrivningar av tortyr under inbördeskriget 1918 målade breven fram en värld där dessa för mig tidigare ansiktslösa figurer började träda fram som en del av vem jag är; som mina rötter. Ändå uppstod en slags skam över vilka källor jag förlitade mig på, och hur textbaserat och fakta-centriskt jag redde ut släktträdets grenar. En slags uppgivenhet drabbade mig varje gång källorna var motstridiga. Fastän det på samma sätt var roligt att samla släktingar som att samla till exempel frimärken gav sist och slutligen inte namn, födelse-, dop-, vigsel- och dödsdatum mig en känsla av att jag skulle ha en koppling till personerna i fråga eller en förståelse av deras liv.

Inför en släkträff för att dela berättelser och bilder av bland andra just min mormors föräldrar började jag och min mamma gå igenom fotoalbumen i mina morföräldrars efterlämnade saker. Speciellt två av dessa blev intressanta för mig. Albumen var inte släktalbum, där mormorsmor eller morfarsfar stelt med suddiga ögon ser rakt in i kameran eller där små

knyten i vitt fotograferats mot en fondvägg, och de innehöll inte heller bara officiella porträtt från konfirmation och bröllop.

I det ena fanns min morfars ungdomsbilder, bland dem bilder av min morfar som ung lärare. Fotografierna är små och svartvita och saknar anteckningar om vem som är vem. Kryptiska marginalanteckningar i blyerts placerar dem på 1950- och 1960-talen.

I det andra albumet hittade jag bilder av min mormor som ung kvinna, leende med tjejkamrater på husmorsskola på 1940-talet, på resor, och som ung lärarinna på 1950- och 60-talen. Jag har tidigare sett bilder från senare tider, men en helt ny insikt om att mina morföräldrar en gång varit unga öppnar sig, och i fotografierna ser jag ett fönster till en annan tid och värld.

Hur skulle det gå till att göra en mer teoretiskt förankrad, mer kontextualiserad studie av mina släktingar? Fotografierna får mig att undra - kan jag ta reda på hurdana lärare mina morföräldrar var genom fotografierna? Mitt utgångsläge med studier i bildkonstpedagogik och historia säger mig direkt att källan är problematisk, men samtidigt lockar fotografierna mig att försöka. Det jag kan ta reda på, och reflektera över, är vilken bild fotografierna målar upp av mina morföräldrar som lärare.

1.2. Syfte och avgränsning

Avhandlingens syfte är att studera vilken bild av lärare som byggs upp och förmedlas genom klassrumsfotografier. Studiens mål är att reflektera över vilka faktorer som påverkar bilden, och att se på den inom sin historiska kontext.

Perioden 1900-talets början till och med idag har varit en tid då fotografiernas mängd ökat kraftig. Speciellt efterkrigstidens rationering i Finland gjorde att fotografierna blev en populär gåva i en tid då det inte fanns

mycket att välja på i butikerna. Det här gällde dock speciellt professionella porträttfotografier, och de togs speciellt för att markera olika övergångar i livet men också för att visa upp en ny dräkt eller frisyr.¹ Under 1950-talet populäriserades den modernistiska rörelsen också bland amatörfotografer, och att fånga vardagens äkta ögonblick blev viktigt.²

Även mina morföräldrar var ivriga vardagsfotografer som lämnade efter sig hundratals fotografier av min mamma och hennes bröder. Något vi ändå kanske inte reflekterar över tillräckligt är vilken slags budskap fotografierna bär med sig in i framtiden. Fastän det inte skulle vara något vi kan påverka själva så är de fotografier vi lämnar efter sig en del av vårt arv, och de upplevs ofta som bevis på hur du sett ut och vad du gjort. Fotografier är, i min släkt och antagligen även i andras, det enda vi har kvar av en del släktingar. Fotografier är det enda vi har kvar som bär minnen av enskilda händelser och som släkten kan samlas kring för att berätta hur det varit och dessutom se hur det fastnat på bild.

Den här avhandlingen avgränsas till fyra fotografier av två lärare var och till början av deras lärarbana; Marianne Nyström, senare Näsman, som utexaminerades till lärare 1952 och Hans Näsman ditto 1953; mina morföräldrar. Fotografier är, på ett ungefär, från de följande tio åren. Det var med andra ord en tid då de antagligen ännu byggde upp sin läraridentitet och reflekterade den mot samhällets och lärarseminariernas förväntningar kontra lärararbetets realiteter. Fotografier är olika, men de har ändå gemensamt att de är från samma tider och av två personer som stod varandra nära, och att de visar en lärare i ett klassrum tillsammans med elever.

1 Dölle Sirkku, Savia Satu, Vuorenmaa Tuomo-Juhani: *Katse kameraan - Valokuvamuotokuvia museoviraston kokoelmista*, 2004, s. 22, 103

2 Dölle, Savia, Vuorenmaa, 2004, s.23-24

1.3. Frågeställning

I den här avhandlingen är det just lärarna som står i fokus. Delvis eftersom de är de enda för mig själv kända personerna på fotografiet, men det visade sig att ingen tidigare forskning i just denna fråga med fotografier som utgångsläge finns så vitt jag vet. Vidare framstår kanske läraren som en lite besynnerligt utomstående person på skolklassfotografierna som blev allt mer besynnerlig under studiens gång.

Huvudfrågan blev alltså: Hur framställs och framstår läraren på fotografierna i fråga? Underfrågor - vilka faktorer påverkar läsningen? Vilka lärartyper byggs upp? Allt detta reflekteras mot den i inledningen ställda bakgrundsfrågan - kan jag ta reda på hurdana lärare mina morföräldrar var genom att studera fotografierna?

2. Teoretisk och historisk bakgrund

Hans Näsman och Marianne Nyström blev lärare i början av 1950-talet. Den värld de växte upp i och levde i skiljer sig starkt från vår, och för att kunna förstå dem och de möjligheter och förväntningar de hade behöver vi förstå den historiska kontexten. Det följande är ett försök till att greppa delvis vilken slags forskning som bedrivs kring kombinationerna av skolans, lärarskapets och fotografiernas historia, och vilka frågor och ämnen som upplevs som centrala, och delvis att klargöra världen som mina morföräldrar blev lärare i.

2.1. Forskningsöversyn

Användning av fotografier av skolan för forskning - vad är ett skolfotografi?

Att använda gamla fotografier som bas för kandidat- och även magisters-avhandlingar kan sägas vara något av en trend inom utbildningsprogrammet för bildkonstfostran vid Aalto-universitetet. Speciellt studier där släktens fotografier utnyttjas är populära, delvis antagligen för att de är lättillgängliga, men måhända också på grund av ett mer djupgående behov av identitetsbygge. På sätt och vis är även den här studien av samma typ. När det däremot gäller klassrumsfotografier så är de ganska långt outnyttjade som källa.

De facto är det få som studerat skolan genom fotografier över huvudtaget, men också med orsak. Historikerna Ian Grosvenor och Martin Lawn talar i *Visual History: Images of Education* om en tystnad i fotoarkiven vad gäller foton av skola och utbildning; att det helt enkelt finns väldigt få fotografier av skolan som är mer än glansbilder av hur det borde se ut. Grosvenor och Lawn påstår att skolan skapats genom ord istället för bild, dessutom specifikt utomståendes ord. Det kunde alltså sägas att de fotografier som finns oftast inte är fotografier ur skolan, utan fotografier av skolan, och att de fotografier som finns används lätt, och ofta, bara som illustrationer för texter om skolan.³

Grosvenor och Lawn ser ändå fotografier och bilder av skola och utbildning som viktiga av två orsaker: för det första ger de en kontext och detaljer till andra, textbaserade källor, och för det andra ger de information som inte kan fås på något annat sätt.⁴ I den här studien ligger fokus på den andra orsaken.

Undantag finns ändå i form av enstaka studier av fotografier av skolan. Grosvenor och Lawn själva studerar i samma artikel ett dokumentäriskt fotografimaterial om den engelska privatskolan Eton.⁵

Skolhistorikern och pedagogen Catherine Burke gör också tillsammans med skolhistorikern och professorn Ian Grosvenor upp ett försök till en typologi för progressiva skolfotografier i artikeln '*The progressive image in the history of education: stories of two schools*' från 2007. Även här diskuteras fotografiernas betydelse som källa och speciellt fotografiernas förmåga att bygga upp berättelser utforskas. Burke och Grosvenor granskar utöver fotografier också filmmaterial ur två engelska, till undervisningen mer

3 Grosvenor, Ian & Lawn, Martin: *Portraying the School: Silence in the Photographic Archive*, s. 85-107, i Mietzner, Myers & Peim et al.: *Visual History: Images of Education*, Bern 2005, s.86-87

4 Grosvenor & Lawn, 2005, s. 88

5 Grosvenor & Lawn, 2005, passim.

progressiva, skolor. De menar att de här bilderna har specifika agendor, och att de avsiktligt har skapats för att berätta hur de här skolorna avviker, på ett positivt sätt, från skolor med "vanligare" pedagogik. De kommer fram till att fotografierna följer vissa mönster, och att ändå läraren har en liten eller osynlig roll på det progressiva skolfotografiet.⁶

Sociologen Sjaak Brasters studie av ett hundratal arkivfotografier ur holländska skolor är också ett exempel på en lyckad studie. Braster frågar om det under 1900-talet sker ett skifte från lärarcentriska till elevcentriska bilder, och kommer med många värdefulla insikter om bildernas värde men också en intressant ansatsning till kvantifiering av resultaten.⁷

Braster gör också upp en början till teori för skolfotografigenren som fungerar som grund för hans studie. Den första typen av fotografier är tagna, ofta av professionella fotografer, för en begränsad publik med ett intresse av skolans undervisning och metoder. Den här typens fotografier kännetecknas speciellt av att svarta tavlan eller andra redskap syns, och av att elevernas ansikten däremot inte nödvändigtvis syns. Den andra typen av fotografier är tagna med det kommersiella målet att sälja bilderna som minnen till elevernas föräldrar. Braster menar att den här typen av fotografering uppstod i början av 1900-talet, och kännetecknande för de här bilderna är just att alla eleverna syns. Orsaken bakom det här är helt enkelt att föräldrar inte har intresse av bilder där deras barn inte syns. Braster menar också att de här bilderna är iscensatta för att visa föräldrarna sådant de förväntar sig och vill se.⁸

6 Burke, Catherine & Grosvenor, Ian: The progressive image in the history of education: stories of two schools, *Visual Studies* 22:2, 155-168, DOI: 10.1080/14725860701507107 Routledge, passim

7 Braster, Sjaak: *How (un-)useful are images for understanding histories of education? About teacher centeredness and new education in Dutch primary schools: 1920-1985*, *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, 15 2010, s. 123-148, DOI: 10.2436/20.3009.01.57, passim

8 Braster, 2010, s. 132-133

Skolhistorisk forskning i Finland - skolhistoriker och lärarbiografier?

I den internationella skolhistoriska forskningen - men också inom historisk forskning överlag - har på senaste tid speciellt ämnen som identitet, sexualitet, mentalitet, materiell kultur och just det visuella ökat i betydelse.⁹ De här rörelserna syns ändå inte ännu så starkt inom just skolhistorisk forskning i Finland.

Det skol- och utbildningshistoriska forskningsfältet är ganska splittrat. Skolan studeras av så gott som alla humanistiska vetenskaper, men skolhistorisk forskning bedrivs speciellt inom historisk och pedagogisk forskning, även inom bildkonstfostran. De två stora sällskapen för skolhistorisk forskning i Finland, Suomen kasvatushistoriallinen seura och Svenska Skolhistoriska Föreningen i Finland leder forskningen.

Biografiska skolhistoriker i vilka skolans uppkomst, legendariska lärare och elevmatriklar står i fokus samt forskning kring lärare där en lärares bragder dokumenteras är ganska vanliga. Man kan fråga sig om de egentligen är forskning i en vetenskaplig bemärkelse, men de kan ändå vara intressant läsning och är, både som läsning och i själva forskningsprocessen, viktiga för forna elevers minnesarbete och identitetsbygge. Som exempel på dessa kunde nämnas den av Eira Hernberg redigerade antologin *Elämäni opettaja*, vilken innehåller en uppsjö av fascinerande lärarporträtt.¹⁰ Ett mikrohistoriskt perspektiv används ofta, och kan vara riktigt fruktbart i studiet av en enskild individs kopplingar till den större helheten.¹¹

9 Burke & Grosvenor, 2007, s. 156

10 Hernberg Eila et. al: *Elämäni opettaja*, Jyväskylä 2001

11 Rantala, Jukka: *Mikrohistorian merkitys opettajuuden tutkimisessa*, s. 252 - 262, i Koulu ja menneisyys XLI: Koti ja koulu, kasvatuksen perusta, Utbildningsstyrelsen och Suomen kouluhistoriallinen Seura, 2003

En storsatsning inom skolhistorisk forskning på senare år har burit frukt i form av den tredelade serien *Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historia*. Serien som redigerats av Pauli Kettunen följer skolans och utbildningens utveckling och förutsättningar från medeltiden fram tills 2000-talet. Serien avslutades 2012, och utgavs av Finska litteratursällskapet. Grovt sagt behandlar seriens första del tiden fram tills 1860, den andra delen folkskoletiden 1860-1960 och den tredje grundskoletiden. Uppkomsten av såväl folk- som grundskolan ges ganska mycket fokus, men artiklarna i verken ger en nyanserad och mångsidig bild av de motsättningar, slumpar och underliggande värderingar som det finska skolsystemet bygger på. Som alla antologier lider den ändå lite av att den inte skapar en fullt täckande bild av skolans och utbildningens historias alla aspekter.¹²

Just den här studiens tidsperiod, 1950-1960-talen, hamnar på sätt och vis i glappet mellan volym två och tre. Orsaken var den annalkande grundskolereformen på 1970-talet, och dess förberedelser som kanske lockat fler skribenter än folkskolans slutskeden, på samma sätt som lärarutbildningens flytt till universiteten kanske lockat fler än seminariernas situation på 1950-talet. Arto Jauhiainen och Risto Rinne beskriver ändå förtjänstfullt hur lärarna och lärarutbildningen anpassade sig till de nya kraven och förändringarna.¹³ Serien har här fått stå som grund för den historiska kontexten.

12 Heikkinen Anja & Leino-Kaukiainen Pirkko et.al.: *Valistus ja koulupenkki - Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*, SKS Tavastehus 2011, passim. och Kettunen Pauli & Simola Hannu: *Tiedon ja osaamisen Suomi - Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*, SKS Tavastehus 2012, passim.

13 Jauhiainen, Arto & Rinne, Risto: *Koulu professionaalisenä kenttänä*, i red. Kettunen Pauli & Simola, Hannu: *Tiedon ja osaamisen Suomi - Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*, SKS Tavastehus 2012, s. 105-143, passim

Hur avbildas lärare?

Som vilken som helst viktig person eller roll i samhället avbildas också läraren på vissa sätt; inom en del medier mer stereotypt än i andra. Filosofie doktor och folkskollärare Antti Lappalainen studerar i sin artikel *Opettajat kuvataiteilijoiden kuvaamina* (1993) hur bildkonstnärer under årens lopp, från antiken framåt, avbildat lärare. Han beskriver också den historiska, långsamma utvecklingen i lärarrollens "image", som ägt rum från antiken framåt: från lärarslaven under antiken, via medeltidens fostran genom käpp, mot 1900-talets allt mindre disciplinära undervisningsspersonal. Fascinerande är att inse att lärarens auktoritära roll och stränga disciplin inte bara varit en nödvändighet utan också uppmuntrats. Käppen och smisken har inte bara varit ett straff utan en väsentlig del av fostran, och detta syntes också i de bilder han analyserar. Lärarens disciplinära roll levde ett mer än tusenårigt liv, och först under 1800-talet, med tänkare som Pestalozzi, började en alternativ lärarroll, mild och barnnära, växa fram. Vad Lappalainen ändå märkte var att den nya lärarrollen inte gällde alla - den gällde främst kvinnor.¹⁴

Hannalena Nygren har i sin pro gradu-avhandling i pedagogik studerat lärarrollen i finsk spelfilm. Nygrens forskning betraktar, på basen av Lajos Egrins uppdelning för en tredimensionell rollfigur, fysiologiska, sociologiska och psykologiska faktorer. Utöver dessa betrakar hon hur förhållanden, alltså lärarens förhållanden till elever, föräldrar och andra lärare, visas i filmerna.¹⁵

Nygrens resultat var att lärarrollerna följer vissa könsbundna stereotyper, speciellt vad gäller utseende och klädsel, men att dessa inte var så strikta

14 Lappalainen Antti: *Opettajat kuvataiteilijoiden kuvaamina*, s. 7-25, i *Koulu ja Menneisyys XXXI*, Suomen Kouluhistoriallisen Seuran Vuosikirja, 1993, passim

15 Nygren, Hannalena: *Opettaja suomalaisessa elokuvassa*, Joensuu yliopisto 2007, s. 40-42

som hon förväntat sig.¹⁶ Typerna hon ändå fick fram var för kvinnliga lärare “äidistä seuraava” (den nästa efter mamma), “diktaattori” (diktatorn) och “nuoren miehen ensimmäinen ihastus” (den unga mannens första förtjusning). För de manliga lärarna var de tre arketyperna “isän korvike” (ersatspappa), “kurinpitäjä” (ordningshållaren) och “miehen malli” (modell för hur man är man). Nygren fann också stora likheter i speciellt klädsel och stil mellan filmerna; hon nämner bland annat att alla kvinnliga lärare i de studerade filmerna hade skinande rent hår, och att många bar kjol. Bland männen fanns en tudelning i schabbiga och överstiligt klädda.¹⁷

De lärare som Nygren forskar i är fiktiva. Ändå kommer hennes studie nära just hur andra uppfattar lärarens roll och just de implicita förväntningar som ställs på läraren som en ung lärare måste ta ställning till, och hon behandlar också hur lärarna positioneras i filmerna gentemot uppfattningen om en “god” eller “dålig” lärare. Fastän en karaktär är uttryck för en annan person än sig själv ligger det något mycket liknande i hur vi läser verkliga lärare som skapade. Vidare ligger det audiovisuella mediet ganska nära fotografiet, men där en film med säkerhet berättar en berättelse så är det inte lika sagt att ett fotografi har ämnats att berätta något specifikt.

16 Nygren, 2007, s.70-71

17 Nygren, 2007, 47-51, 68-69

2.2. Historisk bakgrund

Lärbildens utveckling

Skolhistorie professor emeritus Martti T. Kuikka gör i en artikel i Suomen kouluhistoriallinen seuras årsbok från 1993 upp en riktgivande typologi över vad som förväntats av en god lärare under olika tider. Det handlar alltså om olika syner på lärarskapet. Indelningen är inte absolut, och tidsperiodmässigt överlappar de olika bilderna varandra en aning. De som ändå är relevanta för just 1950-1960-talet är följande:

1. *Kallelseläraren*. Kallelseläraren känner ett kall, inte speciellt olik ett prästs, till att fostra folket till fosterländskhet, till att bli goda kristna, och till en sund själ i en sund kropp. Fostran får gå framom undervisning. Kallelseläraren har klara etiska normer, bland annat genom lagstiftning, att följa både i sitt kall och i resten av livet.

Kallelseläraren är ett lärarideal som speciellt gäller folkskolelärarna. Från 1920-talet framåt, efter självständighetsförklaringen, kom även patriotism och kulturarbetet in som viktiga drag i läraren, till exempel genom nykterhetsrörelser, scouting, idrott och musik.

Kallelseläraryrollen har en mörk sida i hur trångt normativ, ouppnåelig den är och hur lärarskapet upptar hela livet. Kallelselärartypen gav vika under 1970-talet.

2. *Tjänstemannaläraren*. Lärarens roll som kyrkans, kronans eller statens tjänsteman har långa rötter. På läraren så som på en tjänsteman läggs olika kvalifikations-, behörighets- och uppföljningskrav - med andra ord har myndigheterna kontroll över lärarna. Tjänstemannaläraren följer läroplanen och tar undervisningens mål ur den. Undervisningen och resultaten är därmed viktigare än fostran. Kännetecknande är att läraren inte arbetar utanför sin arbetstid. I den här synen har läraren en del skyldigheter, och genom facklig verksamhet också en

del rättigheter. Tjänstemannaläraryrket stärktes på 1970-1980-talen genom löneförhandlingar och tjänstevillkorsförnyelser, och utgör på sätt och vis motpolen till kallelseläraren.

3. *Lärarteknikern.* Sedan 1950-talet har nya hjälpverktyg och metoder för undervisningen utvecklats. Speciellt på 1970-talet gjordes många framsteg som ändrade på den traditionella katederföreläsningen.

Lärarteknikern har ett klart mål med undervisningen: att alla skall lära sig samma sak och genom tekniska lösningar är det, i behavioristisk anda, möjligt. Synen på inläring är alltså ganska mekanisk och som risk är att undervisningen blir smal.

4. *Den medvetna läraren.* Den medvetna läraren är en lärartyp som uppkommer på 1960-talet och den har sina rötter i 1960-talets ungdomsrörelser, i marxism, och i politisk vänster. Även miljörörelsen kan nämnas. Kulturen är medlet att kritisera konservativa värderingar genom, och den medvetna läraren är samhällsaktiv. Enligt Kuikka lugnar de medvetna lärarna ner sig på 1970-talet, men i till exempel bildkonstfostran är 1970-talet kännetecknat av just politiska och polariserande metoder.

5. *Den didaktiskt tänkande läraren.* Genom lärarutbildningens flytt från seminarierna till universitetens pedagogiska fakulteter från 1960-talet framåt började grundandet av en didaktisk teori. Den didaktiskt tänkande läraren måste förstå undervisningssituationen och anpassa sin undervisning efter elevernas behov.¹⁸

Kuikka argumenterar för ytterligare två typer, den forskande läraren och den reflekterande läraren¹⁹, men de är för nya för att rymmas med

18 Kuikka Martti T. : Opettajakuvan muuttuminen 1940-luvulta 1990-luvulle, s. 104 - 121 i Koulu ja Menneisyys XXXI, Suomen Kouluhistoriallisen Seuran Vuosikirja, 1993, passim

19 Kuikka, 1993, s.115-119

i avgränsningen för den här studien. Hans och Marianne fick sin lärarutbildning från slutet av 1940-talet till början av 1950-talet; i kallelselärens tid. Vad betydde det att bli lärare då?

Vad förväntas av läraren - myten om den "goda läraren"?

“Nå, det var inte så lätt att svara på, men, jag skulle säga; han bör vara vaken. Han bör vara kunskapsgirig, och så bör han tycka om barn.”²⁰

Så här svarar föreståndare Hans F von Schantz vid Nykarleby Seminarium 1964 på redaktör Selim Silvanders fråga om vilka grundegenskaper en god lärare bör ha. En annan egenskap stiger i intervjun också fram som mycket viktig; att läraren kan hålla god disciplin. Överläraren vid Nykarleby seminarieskola, Lennart Winqvist, säger så här om frågan om hur disciplin skall läras åt lärarkandidaterna, alltså lärarstuderandena:

“...Men viktigt är väl det att man utgår från att skapa en viss anda i sin skola, och att eleverna känner trygghet i själva undervisningssituationen; att försöka få fram aktiviteten hos eleverna, så att de intresserar sig för sitt arbete och faktiskt uppfattar det som ett arbete.”²¹

Nykarleby seminarium är var Hans Näsman fick sin lärarutbildning. 1964 hade det redan gått tio år sedan han blev utdimmitterad, men inga andra

20 Hans F von Schantz i Dokumentärfilmen: *Så fostras en folkskollärare - Ett filmreportage från Nykarleby seminarium*, Redaktör Selim Silvander, Regissör Lars Biström, ur programmet “Så fostras en folkskollärare”, Rundradion (YLE), sänt 26.5.1964, tillgänglig på YLE Arkivet, red. Ida Fellman, 24.05.2012., <http://svenska.yle.fi/artikel/2012/05/24/sa-fostras-en-folkskollarare-pa-nykarleby-lararseminarium#media=79354>, hämtad 28.2.2015

21 Lennart Winqvist i Silvander, Selim: *Så fostras en folkskollärare*, 1964/2012

större ändringar skedde än att kvinnor tilläts gå sitt första år av lärarutbildningen i Nykarleby före de sedan flyttade till Ekenäs för att slutföra sin folkskolelärarutbildning.²² Den svenskspråkiga lärarutbildningen var, till skillnad från den finska, ännu på 1960-talet särkönad, men seminarierna avvecklades och fick bana väg för universitetsutbildning under de följande tio åren i både Ekenäs och Nykarleby²³, och 1970 utdimmiterades de sista lärarna från Nykarleby seminarium. Ekenäs seminarium stängde 1974.²⁴ Utöver en geografisk åtskiljning fanns också skillnader i vad som undervisades och vad som förväntades av kvinnliga respektive manliga lärarstud-erande.

Samtidigt var ändå lärare ett av de första yrken kvinnor kunde ta. Jukka Rantala studerar i sitt kapitel av *Valistus ja koulupenkki - Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle* specifikt folksskolläraren. Han menar att det före seminarietiden, före 1860-talet, inte fanns något högre utbildning över huvudtaget för kvinnor, även om en viss utbildning förväntades av de högre ständernas döttrar. Folksskollärarskapet blev ett av de få sätt kvinnor kunde försörja sig själva på, även om deras lön var sämre än männens.²⁵

Rantala ser ändå också en viktig skillnad i vad läraryrket betydde vad gällde kvinnors och mäns bakgrund; där en man rörde sig uppåt på den sociala stegen rörde sig kvinnor ofta ner genom att bli folkskolelärare. Under

22 Birck, Erik: Nykarleby stads historia del III, 1988/2004, kapitlet V. *NYKARLEBY SOM SKOLSTAD - Ny direktor. Seminariet under kriget. Avvecklingen.*, sid 187—199 (sidnumrering saknas).
<http://www.nykarlebyvyer.nu/> uppladdad 2004, hämtad 10.04.2015

23 Jauhiainen & Rinne, Risto, 2012, s. 121

24 Birck, Erik, 1988/2004: V. *NYKARLEBY SOM SKOLSTAD*, sidnumrering saknas

25 Rantala, Jukka: Kansakoulunopettajat, s. 266-299 i Heikkinen Anja & Leino-Kaukiainen Pirkko et.al.: *Valistus ja koulupenkki - Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*, SKS Tavastehus 2011, s. 291

1900-talets början jämnade sig könens bakgrundsskillnader ut. (267-268) De kvinnliga lärarnas mängd, och andel av lärarna, steg kraftigt under första hälften av 1900-talet. Ändå fanns en stor skillnad och en klar hierarki till männens fördel i arbetsuppgifternas uppdelning, och kvinnorna sattes oftast att undervisa de lägre klasserna, i de mindre klassutrymmena.²⁶

Maija Meretniemi skriver i sin artikel *Kutsumustehtävästä lastentarhanopettajan ammattiin* om barnträdgårdsläraryrollens rötter. Barnträdgården, eller vad vi nu kallar daghemmet, uppstod i samma tider som folkskolan, men istället för att grunda på Cygneus tankar så uppmuntrade Cygneus en grupp finländska kvinnor att resa till Tyskland och studera under Friedrich Fröbel. Frøbels pedagogik genomsyras också mycket starkt av en kristen värdegrund. Fröbel är mannen bakom begreppet barnträdgård, och kännetecknande för hans pedagogik är en tanke om att barnen är små plantor som skall fostras åt rätt håll genom arbete och ett gott hem. Barnträdgården skulle därför också bli som ett hem för barnen, och barnträdgårdsläraren skulle vara en god moder. Fröbel uppmanade barnträdgårdslärarinnorna att fostra sitt "andliga moderskap", och det var just de här inre förutsättningarna till moderskap som var grunden till kvinnans lärarskap. Barnträdgårdslärarskapet var förbehållet kvinnor.²⁷

Frøbels direkta inverkan räckte in på 1960-talet, men ännu idag upplevs kanske småbarnsfostran, och daghemmen, som någonting som passar kvinnor bättre än män. Att då också folkskolelärarinnorna sattes att undervisa de yngre klasserna tyder kanske på en liknande uppfattning även där om vad en kvinnas lärarskaps grund är - modersinstinkt. Draget till sin spets kanske det också säger något viktigt om samhällets kvinnosyn. Ifall

26 Rantala, 2011, s. 291-292

27 Meretniemi, Maija: *Kutsumustehtävästä lastentarhanopettajan ammattiin*, i Heikkinen Anja & Leino-Kaukiainen Pirkko et.al.: *Valistus ja koulupenkki - Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*, SKS Tavastehus 2011 s. 255-265, passim

uppfattningen om de få yrken kvinnor får ta har att göra med uppfostran, så säger det, att kvinnans roll är att uppfostra barn.

Seminarier fostrade läraren till hårt arbete. Rantala beskriver en 50 timmar lång arbetsvecka²⁸ och vid sidan om studierna förväntades också idrotts-, musik- och föreningsverksamhet av seminaristerna. Bakgrunden låg i Cygneus tanke om skolans roll som fostrare framom undervisare. Läroverksskolorna grundade sig däremot på Snellmans tankar enligt Rantala, och såg att skolans roll var att ge bildning.²⁹

Förväntningar på lärare är kanske synliga i lärarutbildningen, men inom forskningen har även andra krav på läraren granskats. Hannalena Nygren sammanfattar vilken slags forskning som bedrivits gällande lärarrollens krav och myten om vad en "god lärare" är. Hon lyfter speciellt upp lärarens roll som idealmedborgare - redan Cygneus talade på 1860-talet om att läraren skulle vara ett exempel för ungdomen på en god kristen. Den sunda själen i en sund kropp var lärarseminariernas mål.³⁰

Vad som ändå är mer intressant är att Nygren presenterar även en rad andra tänkares syn på hurudan en god lärare skall vara idag. Grunden är genomgående ett tydligt och mycket starkt dygdtänkande. Vi kan alltså fråga oss, om bilden av den "goda" läraren egentligen alls ändrats, eller om vi fortfarande mäter lärare på samma måttstock som Cygneus, och fortfarande förväntar oss idealmedborgare bakom katedern.³¹

28 Rantala, 2011, s. 273

29 Rantala, 2011, s. 275

30 Nygren 2007, s.12-13

31 Nygren, 2007, s.12-17

2.3. Begrepp

Lärarskap kan förstås på många sätt. Här menas med det en slags yrkesidentitet som växer med läraren; som utvecklas genom arbetet och som söks genom att positionera sig i förhållande till auktoriteter, sina egna och samhällets förväntningar och officiella krav. Lärarskap uppfattas här som något levande, och som en process i självinsikt; som mer än att uppfylla kompetens- och behörighetskrav, och som någonting som var och en måste hitta sin egen lösning på.

Ett begrepp som är centralt för studien, men vilket inte fungerar speciellt bra på svenska, är finskans **mielikuva**, något som kunde översättas mental bild eller, för att använda det om speciellt personer använda engelska låneordet, image. Här har valts att använda det mindre specifika ordet bild, i betydelserna "bilden som skapas" eller "bilden som ges av", i kontrast till "bilden som tas". Det handlar om konstruktioner.

Fotografiets sanning - ett dilemma?

Fotot är en bildtyp som kan anses ha ett speciellt förhållande till verkligheten eftersom det avbildade oftast, om än för en försvinnande kort stund, varit ordnat som på fotografiet. Ser vi ett fotografi av en händelse tycker vi i vardagslivet att det är ett bevis på någonting, att det är sant - fastän vi vet att det kan ha manipulerats i efterhand eller vara iscensatt, falskt, från början.

Fotografiskt material används inom historieforskning nuförtiden mer än förut; det talas på 2000-talet om en visuell vändning i kontrast med den tidigare, för 1900-talet så typiska, språkliga, som kräver att bilder studeras på ett mindre språkligt plan. Rörelsen har en grund i de mer sociala

forskningsdisciplinerna, vilket enligt skolhistorikerna Ulrike Mietzner och Ulrike Pilarczyk syns i vilken slags frågor som behandlas³² - till exempel just frågor om identitet, sexualitet, mentalitet och materiell kultur - samma ämnen som Burke och Grosvenor sett som allt mer viktiga inom skolhistorisk forskning överlag³³. Ändå finns diskussionen kring fotografier som källa och en osäkerhet vad gäller frågan om vad man egentligen kan ha för nytta av bilder inom historisk forskning. Bildläsning upplevs kanske som svårare och mindre vetenskapligt än textbaserade tolkningar.

Fotografiet är ett producerat dokument. Det har någon gång visat vad som i just den stunden funnits framför kameran; men hur det hamnat framför kameran, hur kameran ställts in och vad som gjorts åt bilden senare, förvränger verklighetskopplingen. Historikerna Ian Grosvenor och Martin Lawn talar om just detta svåra förhållande till verkligheten som fotografiet har. De menar att fotografiet är ett både tidsbundet (temporal) och fysiskt, materiellt, (physical) objekt. Fotografiet är en bro mellan nuet och tiden det togs i.³⁴ Lawn och Grosvenor argumenterar att eftersom fotografier av specifikt skolan är uppkomna i en starkt kulturfärgad kontext, med många syften, borde det behandlas som en text hellre än en bild.³⁵

Mietzner och Pilarczyk ser det som att skolfotografierna har ett större värde just tack vare detta dilemma; att deras komplexitet är orsaken till att de är ett speciellt givande studieobjekt. Det är ändå inte bara mellan det "verkliga" och det "arrangerade" som spänningen skapas, utan ett för fotografiet

32 Mietzner, Ulrike och Pilarczyk, Ulrike: 'Methods of Image Analysis in Research in Educational and Social Sciences' i Mietzner, Myers, Peim & al.: *Visual History: Images of Education*, Peter Lang 2005, s. 109-110

33 Burke, Catherine & Grosvenor, Ian, *The progressive image in the history of education: stories of two schools*, *Visual Studies* 22:2, 155-168, DOI: 10.1080/14725860701507107 Routledge

34 Lawn & Grosvenor, 2005, s. 88

35 Lawn & Grosvenor, 2005, s. 88-89

essentiellt element, slumpen, spelar också in. Vad kameran fångar är alltså ett urval av verkligheten - det är det som funnits framför kameran, men arrangerat enligt fotografens önskemål, enligt fotografens avsikt - men dessutom mer; detaljer som fotografen inte märkt och som slumpen fört med; de betydelser som de avbildade själva för in, och de betydelser som betraktaren ser.

Mietzner och Pilarczyk talar också om olika sätt som fotografen kan välja för att rikta blicken och skapa just sin bild av verkligheten. På statiska fotografier kan fotografen be om poséer och arrangera de avbildade i rummet för att skapa en komposition som berättar den berättelse fotografen avser; men även här kan olika tolkningar göras.³⁶

Mietzner och Pilarczyk framför följande fem påståenden om fotografiers värde som källa. Det är enligt de här principerna som även denna studie är gjord:

1. Fotografiet avbildar det som fanns framför linsen då filmen exponerades, vare sig det var arrangerat eller kom på bilden oavsiktligt.
2. Där andra konstnärliga eller litterära metoder koncentrerar sig på det specifika bevarar fotografierna också det ordinära; obemärkta detaljer; det ritualiserade normala och annat som känns så banalt att det faller i glömska.
3. Ett fotografi har många betydelser; visuella tecken (visual signs) i detaljer och i helheten, estetiska kvaliteter och genom hur ögat uppfattar bilden.
4. Fotografier kan förstås som handlingar av fotografen där hen representerar sig själv, eller som representationer av kundens eller en ideologis önskemål.

36 Mietzner & Pilarczyk, 2005, passim.

5. Den avbildade kan också påverka fotografiet till en viss grad; därför är det alltid viktigt att bedöma förhållandet mellan fotografens självuttryck och de(n) avbildades.³⁷

Genom de här principerna skiftar fokus från frågan om det som visas är sant eller falskt till frågan om vad som framställs istället. I den här avhandlingen behandlas alla fotografier som om situationerna de avbildar är iscensatta. Fokus ligger på vad som uttrycks genom dem, oberoende av om det är sant eller falskt, och det är just denna komplexitet som är värdefull.

37 Mietzner & Pilarczyk, 2005, 116 - 117. Fri översättning och omskrivning i kortare form.

3. Metod

3.1. Beskrivning av studiens metod

Analysmetoden som används i den här avhandlingen är en experimentell, teoretiskt förankrad närläsning av fotografier med hermeneutiska drag. Metoden är genomgående kvalitativ även om den behandlar en mängd fotografier. Greppet kunde anses socialkonstruktivistiskt.

Närläsning som metod används ofta på ett textmaterial, och idén är att upprepat läsa texten - i detta fall bilden - tills den inte säger något nytt. Fokus ligger på själva texten. Experimentellt blir det i det här fallet därför att det som skall närläsas är fotografier. Närläsningen har ändå den fördelen att den inte fokuserar på författarens intentioner utan på det uttryckta och vad det åstadkommer i läsaren.

Det hermeneutiska draget kommer in genom två insikter. Den första handlar om läsningen av fotografierna - ny förståelse om en aspekt i fotografiet ger en ny förståelse av bildens innebörd. Den andra insikten är att allting skapat av människor i bilden är meningsbärande.

Socialkonstruktivismen kommer in på sitt hörn i förståelsen att människors värld byggs upp i det sociala, alltså i det mellanmännskliga; saker som begrepp, vanor, normer och språk existerar inte utanför det sociala. Det här betyder också att forskaren måste vara uppmärksam på sina egna uppfattningar och betydelser, eftersom dessa påverkar läsningen. Fascinerande är att nya insikter om de enskilda bilderna, och om lärarna, eleverna och klassrummen de avbildar, inte går att begränsa. Därför är också de uppfattningar, bilder, som uppstår hos tittaren i ständig förvandling, i en

ständig, levande process, där en enda enskild faktapunkt kan vända tolkningen upp och ned.

Ett fotografi allena klarar inte av att berätta allt om den avbildade. En tolkning på basen av ett fotografi överbetonar kanske betydelsen av det visuella; av kläder, utseende, miner, gester och den materiella kulturen i klassrummet. Fastän de är betydelsebärande, så kan man inte påstå att de direkt och enkelt besvarar forskningsfrågan om hurudana lärare Hans och Marianne var, och hur deras lärarskap relaterar i förhållande till förväntningarna som ställts på dem. Samtidigt är de här de faktorer som vi behöver just ett visuellt forskningsmaterial för att komma åt. Den här diskussionen är en av dem som fortsätts i resultats- och diskussionsdelen.

Analysen, närläsningen, är frågebaserad, och fortskrider i steg. Att närma sig fotografier genom frågor är relativt allmänt vedertagen praxis inom historievetenskaper, men vilka frågor som är relevanta beror givetvis på forskningsfrågan. Den här avhandlingen börjar med en allmänare beskrivning av hela fotografiet och fokuserar sedan på läraren på fotografiet. Där har Hannalena Nygrens forskning kring lärarbilder i finsk film fått stå som förebild till en del eftersom det audiovisuella mediet i mycket påminner om fotografiserierna.

För att skapa en helhetsbild av både Hans Näsmans och Marianne Nyströms lärarskap behandlas de fyra bilderna av vardera åtskilt. Varje enskild bild behandlas först i tre steg i kapitel 4, efter det sker en jämförelse mellan bilderna i kapitel 5 och 6.

3.2. Analysens och tolkningens frågor

I den första delen av analysen, en allmän beskrivning av fotografiet, tas följande saker upp:

1. Fotografiets yttre omständigheter, det vill säga fotografiets ungefärliga storlek, förevisningsform, samt fotograferingstekniska detaljer.
2. En beskrivning av vad fotografiet avbildar.
3. En beskrivning av fotografiets komposition och fotografiets fokuspunkter, det vill säga vad som genom fotografiets komposition framstår som viktigt och vad fotografiet handlar om.

Målet är att ge en redovisning för vilka element som jag anser påverka tolkningen av bilden. Att beskriva en bild tvingar också en att se mer i bilden, och speciellt detaljer börjar träda fram på ett annat sätt. Beskrivningen är alltså inte bara till för läsaren, utan en väsentlig del av metoden.

Efter beskrivningen sker en analys av de faktorer som påverkar uppfattningen av läraren som person och som lärare. I den här delen tas följande faktorer upp under underrubriken "Analys av läraren":

1. Lärarens förhållande till klassrummet och eleverna på ett rumsligt plan.
2. Lärarens aktivitet/passivitet; gester; miner; kroppsspråk på fotografiet.
3. Lärarens utseende och klädsel.

Analysen av läraren ser alltså förutom på specifikt läraren också på lärarens förhållande till sina elever och till undervisningssituationen. Likväl blir elevernas förhållande till läraren och undervisningssituationen viktig, och här kommer teman som disciplin, hierarki och lärarens genus in.

Efter att lärarens roll, eller roller, på fotografierna analyserats sker en tolkning. I denna tas olika under beskrivningen och analysen framkomna saker upp. Redan under analysen kan en del paralleller dras mellan fotografierna, men i tolkningsdelen analyseras och tolkas bilderna som serier.

Målet är att få svar på följande frågor:

1. Vilken bild har fotografen gett oss av läraren på bilden? Vilken bild ville läraren ge av sig själv, och strider de här bilderna mot varandra?
2. Hur påverkar min förhandsuppfattning av de avbildade tolkningen?
3. Hur relaterar den här bilden till a) de populärkulturella olika lärartyper som framställs av Nygren och b) de historiska lärartyper som framställs av Kuikka?

Svaret på de här frågorna utgör alltså undersökningens egentliga resultat. Utöver dem behandlas även andra möjliga frågor som uppstått under arbetets gång. I kapitel 6 ges sedan metoden en kommentar vad gäller funktionalitet.

4. Analys

4.1. Beskrivning av bilderna som helhet

Forskningsmaterialet begränsar sig till de fotografier som klart anknyter till en klassrumskontext. Med klassrumskontext menas här en situation i ett klassrum där såväl elever som läraren syns på bilden. I albumen finns ett tiotal fotografier av Marianne Nyström som uppfyller kravet och fem av Hans Näsmän. Av dessa har av vardera läraren fyra bilder valts ut. Urvalet är baserat på att bilderna visar upp möjligast olika sidor av läraren och att bilderna skiljer sig tekniskt från varandra. I sista hand fick slumpen avgöra vilka fotografier som togs med i undersökningen.

Gemensamt är ändå att så gott som alla bilder verkar arrangerade; det här är inte frågan om ögonblicksbilder eller glimtar ur en egentlig verklighet. I det ena albumet fanns också sådana bilder, tagna antagligen av Marianne med en mindre kamera, och den bild de målar upp av skolans vardag är synnerligen intressant, och kunde vara föremål för en följdstudie.

Fotografierna är numrerade i en ungefärlig kronologisk ordning; i Hans Näsmans fall enligt de marginalanteckningar albumsidorna bär; i Mariannes fall enligt vad som står på griffeltavlan eller enligt elevernas uppenbara ålder. För att underlätta arbetet har också fotografierna namngetts och delats i två serier, A för Marianne och B för Hans.

Fotografierna är inte del av ett allmänt tillgängligt arkiv. Det är, i Eskolas och Suorantas klassificering, fråga om ett färdigt material, specificerat

personliga dokument³⁸. Bilderna saknar information om upphovsman. För att öka översiktligheten har bilderna därför ombrutits in i analyskapitlet. Alla bilder har kopierats ur två fotoalbum som är i familjen Lassheikkis besittning. För att underlätta behandlingen av bilderna har förutom en digital kopia av fotona också en utskrift använts. Den digitala kopian liksom utskrifterna är betydligt större än originalen. Orsaken var delvis att underlätta utskiljandet av detaljer och komposition, men också att den större storleken gör distanseringen mindre.

Gemensamt för alla bilder

Alla bilderna är svartvita. I princip var färgfilm redan ett alternativ, men typiskt var att professionella fotografer använde svartvit film för porträttbilder fram tills 1970-talet.³⁹

Man kan fråga sig om det är fråga om en professionell fotografs fotografier. För professionalitet talar strikt avgränsning, komposition, och lyckade ljusförhållanden. Å andra sidan är vissa bilder klippta, och på en del av de bilderna som väl kunde vara professionellt tagna har skärpan eller slutartiden inte tagit i beaktande motivet - om syftet varit att ta fotografier av eleverna där de är igenkänneliga.

Frågan om varför de här bilderna, över huvudtaget, blivit tagna kunde i sig vara värd en hel studie, men den blir speciellt relevant eftersom alla de här bilderna hittat fram till just de här albumen, och inget av dem är ändå taget av albumets sammanställare.

En fascinerande skillnad mellan Mariannes och Hans album är just det att Hans album helt saknar bilder ur skolan utan honom själv. De facto börjar

38 Eskola & Suorana, 'Johdatus laadulliseen tutkimukseen', Rovaniemi 1996, s. 90-91

39 Dölle, Savia, Vuorenmaa, 2004, s. 25

stycket med hans tid som lärare med sex bilder av bara honom själv i olika poséer; med en gitarr, en cykel, lutande mot ett räcke, bakom katedern, vid svarta tavlan och vid pianot. Albumet verkar vara byggt för att berätta mer om honom själv än om skolan. Jag tänker initiiellt att det är fåfänga - men å andra sidan kan man kanske minnas att det är en man i yngre tjugooårsåldern som blev färdig från seminariet. Det här är förutom bilder ur arbetslivet minnen från att vara ung vuxen, ett slags identitetsbygge genom bilder.

1A.

4.2. Bilder av Marianne Nyström, senare Näsman

Fotografi 1A: Nykterhet ger hälsa!

Beskrivning:

Fotografiet är ett liggande svartvitt fotografi, där bredden är ungefär dubbla höjen. Ljussättningen och skärpan är jämn i hela fotografiet.

På fotografiet ser vi ett klassrum. Rummet på fotografiet är besynnerligt litet, vilket fick sin förklaring vid en närmare granskning av fotografi 2A. Fotot är taget med kameran placerad till höger om katedern och riktad mot klassrummets dörr. Intill dörren, till höger, ser vi en bokhylla. På fotografiet ser vi 13 elever. De sitter vid dubbelpulpeter, tätt radade i fyra rader med fyra elever vid varje rad utom den sista. Intressant är att de flesta har knäppta händer, vilket märks speciellt bra då man betraktar fotografi 2A. Eleverna ser ut att vara mellan sju och nio år gamla; de flesta är klädda i yllekoftor, och de ser alla in i kameran med neutrala miner. Framför sig på pulpeterna har de öppna böcker som ser ut att möjligen ha noter i sig på ena sidan. Det öppna uppslaget påminner om barnsångboken "Nu skall vi sjunga".

Intill dörren, till vänster, står läraren med ryggen mot väggen. Bakom henne ser vi en anslagstavla med elevarbeten; akvareller med naturmotiv och någon form av färgskalor. En plansch till höger om henne påstår att "nykterhet ger hälsa". Ett grafiskt, somrigt, havslandskap understryker budskapet. Varför planschen finns i skolklassrummet är en mycket bra fråga. Behöver så här unga elever varnas för rusningsmedel? Eller är nykterhet ett så viktigt budskap på den här tiden och alternativet så vanligt att dygden

skulle fostras in i eleverna från barnsben? Eller kanske det soliga landskapet bara varit estetiskt tilltalande?

Fotografiet är taget på låg höjd. Alla elevers ansikten syns, och de framstår som viktiga. Läraren är den enda som står på bilden, men å andra sidan har hon placerats på ett sätt som får henne att formligen framstå som en del av inredningen.

Analys av läraren:

Läraren står i sidan av fotografiet bredvid eleverna. Hon lutar armarna mot två pulpeter framför sig och ser in i kameran med en glad, nästan leende min. Utöver den framåtlutade ställningen och händerna på elevernas pulpeter tar hon inte kontakt eller är aktiv i undervisningssyfte. Hon är klädd i mörk midjehög kjol och en svagt puffärmad blus. Håret är uppsatt i lockar, och ett par små men synliga örhängen glittrar i öronen. Blusen är knäppt hela vägen upp till halsen. Klädseln är snygg, men ändå anspråkslös. Blusen påminner till snittet om en uniformsskjorta. Även om inte fotografierna är daterade så ser Marianne yngst ut på just det här fotografiet.

Fotografi 2A. Redo för sång!

Beskrivning:

Fotografiet påminner mycket om det första, 1A, och är av samma storlek. Den dominerande ljuskällan är en fönsterrad till höger på fotografiet. Fotografiet verkar vara taget i samma klassrum, av samma personer i samma kläder, under samma dag, som fotografi 1, men rummet och vinkeln ur vilket fotografiet är taget har ändrats på så att vi ser att rummet är betydligt större än fotografi 1 gav tillkänna.

På fotografiet ser vi alltså samma klassrum, men pulpeterna har här flyttats isär, så att eleverna sitter i par. Fotografiet är taget från vad som skulle vara vänstra sidan av katedern, och nu ser vi även fönstren till höger på fotografiet. På fönsterbrädet står ett par krukväxter.

Läraren står mot ett fönster, med ett stränginstrument av för mig okänd typ i händerna - måhända en stor mandolin, eller konstigt formad gitarr eller balalajka. Av eleverna sitter de flesta med knäppta händer, liksom på fotografi 1A. Längst bak i rummet ser vi ett stort, stängt skåp, framför det en tom pulpetrad.

På fotografiet fungerar speciellt en leende elev i främsta raden, nere till vänster på fotografiet, som blickfångare. Instrumentet hamnar även i fokus, och den enda av eleverna som inte tittar in i kameran tittar upp på det.

Analys av läraren:

Läraren står mot fönstret, i sidan av rummet, vilket är ett lika underligt ställe som på fotografi 1A. Hon håller i instrumentet, med fingrarna färdigt placerade till ett ackord. Ifall inte så gott som alla på bilden - läraren inkluderad - skulle se in i kameran, så skulle situationen kunna vara en nästan naturlig sånglektion, men blicken - speciellt lärarens - gör situationen

väldigt poserad, och de knäppta händerna skapar ett underligt intryck av demonstrativ religionsutövning, där de elever som inte har knäppta händer framstår som medvetet rebelliska. Speciellt den blickfångande leende eleven i främsta raden blir en riktigt idyllisk och exemplarisk kristen, fastän det kan hända att de knäppta händerna inte är menade att signalera något, utan bara fotografens val för att hålla elevernas händer synliga.

Läraren på bilden har en aktiv roll, men tar inte aktivt kontakt med sina elever. Klädseln är som på fotografi 1A, men minen är ett tvingat halvleende som får lite underliga konnotationer och får henne att rentav se lite skrämmd ut.

Att det tagits två fotografier nästan samtidigt som ändå skiljer sig så starkt är en aning förvånande. Varför har fotografen inte nöjt sig med ett, där ändå innehållet är ganska liknande? Och varför har instrumentet tagits med på det ena, men inte det andra? Om orsaken bara varit att få ett bättre fotografi till stånd så är det ganska underligt att bägge två finns kvar i samma album, men kanske Marianne fått båda för att välja vilkendera eleverna får eller får köpa. Att det skett så mycket självklar manipulation av klassrumsutrymmet - de flyttade pulpeterna - mellan bilderna att illusionen av en lektion bryts är väl inte heller i fotografens intresse.

2A.

3A.

Fotografi 3A: Så här går vi i skolan

Beskrivning:

Till de yttre dimensionerna är det här fotografiet stort jämfört med fotografi 1A och 2A. Det har klistrats i albumet så att det delvis täcker fotot ovanför. Fotografiet är svartvitt, och svagt underbelyst, och dess förhållande mellan höjd och bredd är ungefär 3:5.

Fotografiet är taget i ett klassrum, från bredvid första pulpetraden så att inga pulpeter syns, rakt mot katedern. Katedern står ungefär i mitten av fotografiet, och påminner mer om en predikstol än ett skrivbord.

Till vänster på fotografiet ser vi svarta tavlan. På tavlan står det, skrivet i krita, "1957 Kl. I". Under texten har någon ritat en mängd krumelurer och skriverier (1957 och kl.I står upprepade gånger i krandlig handstil) och en leende elev håller i en tavelkrita just nedan om klottret. Bredvid eleven står till höger en annan med en bilderbok i händerna; till vänster en elev som ser skrämmd eller ledsen ut och som hårt greppar en bok mot bröstet.

Allt som allt ser vi 17 elever på fotografiet. Två sitter, en sitter på knäna, och resten står. Läraren sitter vid den upphöjda katedern, och på katedern står två krukväxter och en pennvässare. Tre elever står vid katedern lite gömda bakom krukväxterna. Bakom katedern, på väggen, ser vi en målning av blommor; bredvid den något som kanske är en elevs version av samma målning. En elev räknar på en kulram, och alla de övriga håller i böcker. Det är två olika böcker som delar klassen.

På fotografiet är det speciellt skolans uppgifter och det eleverna får lära sig där som står i fokus; att skriva, läsa och räkna är aktiviteter som eleverna förevisar, och de får kanske också representera allt det eleverna lärt

sig under sitt första skolår - det står trots allt kl.I på tavlan och speciellt flickornas klänningar tyder på en festlighet vid en varmare tid på året, möjligen skolavslutning.

Analys av läraren:

Läraren är nästan gömd och svår att se, å andra sidan sitter hon vid katedern på ett för läraren passande ställe. Det som kanske strider emot en vanlig klassordning är ändå att hon sitter bakom en del av eleverna, och att eleverna har ryggen mot läraren.

Lärarens min där hon ser på eleverna bredvid henne är mjuk, nästan öm - och kanske lite stolt? Intrycket är lugnt, och även om vi inte ser vad hon gör med sina händer ges vi en bild av att eleverna kan söka sig till läraren efter hjälp, eller för att få veta om de gjort rätt. Ändå är det här en bild där alla andra utom läraren ser in i kameran, och där de aktiviteter de gör inte spelas speciellt aktivt, utan poserandet tar det mesta av uppmärksamheten. Illusionen av arbete är alltså svag. Fotografiet är något lugnare än fotografi 4A, som annars påminner mycket om detta.

Klädseln ger igen ett välvårdat men ganska enkelt uttryck.

Fotografi 4A: Lugnet i stormen

Beskrivning:

Fotografi 4A är ett nästan kvadratisk fotografi som varit så stort att det klippts för att rymas i bredd på albumets sida. I vänstra hörnet upptill har någon skrivit vad som kunde vara 58B, vilket här tagits som fotograferingsår.

På fotografiet ser vi ett klassrum fotograferat något uppifrån från ungefär tredje pulpetraden mot svarta tavlan och katedern. Katedern på det här fotografiet påminner om en nutida, det vill säga ett stort skrivbord.

Sammanlagt 25 elever syns på fotografiet av vilka nio sitter vid pulpeterna och ser in i kameran. Två skriver på en svart tavla till vänster på bilden. Svarta tavlan har ett vitt rutmönster; i rutmönstret har matematikuppgifter skrivits. Sex elever står med böcker i händerna. En står böjd över sin pulpet och skriver. Fem elever sitter eller står runt katedern. Två står bakom katedern, vid svarta tavlan; den ena med ena handen på höften och en krita i den andra; den andra med pekpinnen i händerna.

Läraren sitter på fotografiet bakom katedern. Hon skriver i en elevs bok med nedåtvänd blick. Eleven tittar leende in i kameran.

Det händer alltså väldigt mycket på det här fotografiet, och på samma sätt som på fotografi 3A, som för övrigt i mycket påminner om detta, är det skolans aktiviteter som förevisas. Det lite underliga perspektivet, lite uppifrån, gör att så gott som alla syns bra, men de ges olika mängd utrymme genom placering i rummet och genom sin aktivitet. Läraren försvinner i myllret även här; å andra sidan görs den aktivitet som försiggår vid läraren till en lugn punkt; en ordning i stormen.

Analys av läraren:

Att eleverna visas på det här sättet, flockande kring olika delar av klassrummet som vanligtvis är förbehållna läraren, ger bilden ett ganska kaotiskt intryck. Frågor om hierarkin i klassrummet blir kanske det mest intressanta med just det här fotografiet, för på sätt och vis visas här ett klassrum där eleverna har mycket frihet. Ändå finns här också en lärare på bilden som inte porträtteras som lidande av kaoset runtomkring henne, utan snarare en lugn möjliggörare, någon som tillåter och kanske till och med uppmuntrar eleverna till att röra sig fritt och ta klassrummet i besittning.

Då man jämför det här fotografiet med fotografi 3A så verkar det ändå som om eleverna på det här är mindre bekväma, fastän de står eller sitter mindre stelt. Kanske intrycket kommer sig av att bildens oskärpa ger en mer dokumentärisk och mindre poserad effekt, fastän det ändå antagligen är så att så många elever står framme i klassen för att helt enkelt synas på bilden och inte för att de självmant sökt sig dit.

4.3. Bilder av Hans Näsman

Fotografi 1B: Låt mig demonstrera - kemi

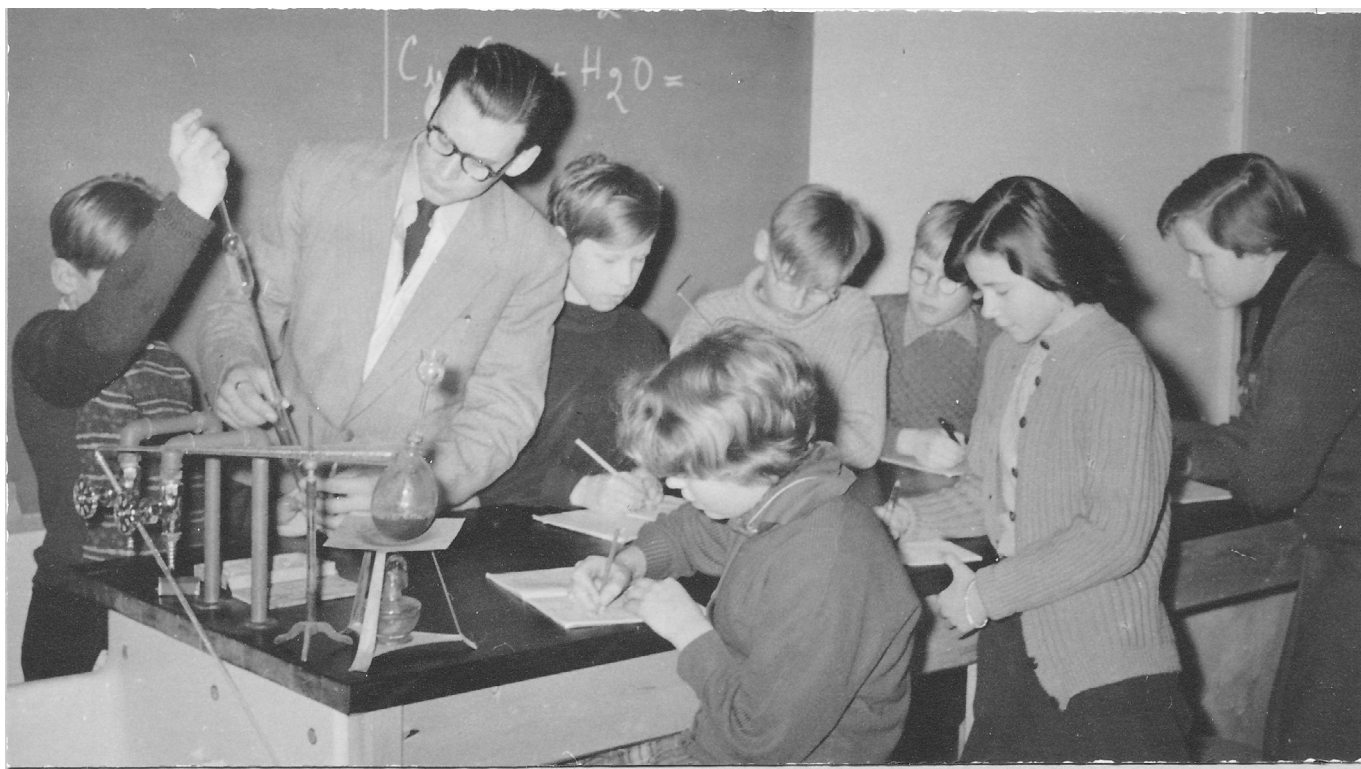
Beskrivning:

Det första fotografiet av Hans Näsman är ett liggande rektangulärt svart-vitt fotografi. Kanterna verkar klippta, och fotografiet har de för blixtnärliga starka skuggor till höger om de fotograferade. Fotografiet är taget på en längre persons ögonhöjd.

På fotografiet ser vi sju elever och en lärare kring ett rektangulärt bord. På bordet står en ställning med diverse kemiska instrument, bland annat en brännare och en kolv. En elev i ena ändan av bordet, till vänster på fotografiet, håller i en stor pipett. Elevens ansikte täcks av den uppsträckta armen. De andra eleverna står eller sitter lutade över bordet och skriver på papper. En elevs armband glittrar till.

Läraren står bredvid eleven som håller i pipetten. Bakom bordet ser vi svarta tavlan, på vilken en kemisk formel skrivits. En uppenbar kemilektion, alltså, där ett experiment utförs vid svarta tavlan. Ändå är bildens klassrum nästan oigenkänneligt litet, och får en att undra: ifall allt det här sker vid katedern, där experimentet förevisas, var är då resten av eleverna?

Av personerna på bilden ser vi mest av läraren; han lutar sig fram så att han skymmer elever bakom sig. Vi ser också mest av hans ansikte; de övrigas ansikten är vända antingen neråt, syns i profil, eller så har eleven ansiktet vänt från kameran. De kemiska instrumenten ges också en central roll genom att de placerats i förgrunden.

1B.

Analys av läraren:

Läraren står på ett framstående ställe på fotografiet, på vad som kunde vara hans naturliga plats i klassrummet vid vanlig undervisning. Läraren har en aktiv roll i experimentet till handa. Hans kroppsspråk för honom också aktivt in i situationen och i kontakt med eleverna; den framåtlutade hållningen visar intresse och händerna signalerar också deltagande. Minen är koncentrerad.

Klädseln är ganska intressant; en lite dåligt sittande men för övrigt stilig kritstrecksrandig kostym med något som ser ut som en stickad, vit väst under, slips och vit skjorta. Glasögonen är andra än på de övriga fotografierna. Håret är noga bakåtslickat, och på lärarens högra pekfinger kan vi se en ring.

Fotografi 2B: Hyveln är mycket hungrig

Beskrivning:

Fotografi 2B hör ihop med ett annat fotografi på samma sida i albumet, där det är fråga om samma situation, men på 2B har kameran ställts betydligt närmare läraren och eleverna kring det stora verktyget vid fönstret. Det är svårt att avgöra vilket fotografi som tagits först, men det här fotografiet valdes ändå eftersom fotografen valt att lyfta upp den här situationen vid fönstret genom att ta ett fotografi av just den.

Vi ser fyra elever och läraren, i en slöjdsal, vid ett stort verktyg vid fönstret. Utanför fönstret kan vi skymta gräsmatta, och ovanför verktyget ser vi en plansch med texten ”Hyveln är väldigt hungrig // Den äter helst fingrar // Se dig för och // Se dig för” i vad jag känner igen som Hans handstil.

Aktiviteten kring verktyget framstår som det viktiga. På vardera sidan om verktyget, en i förgrunden med skymt, nerböjt, ansikte och handen på ett bräde och en ditto i bakgrunden, står elever. En annan elev i bakgrunden står med handen lutad mot fönsterbrädet, och en elev till vänster ser på. Läraren har sin hand på ett hjul på maskinen; han ser färdig ut att vrida hjulet för att spänna eller lösa på hyveln.

Vi ser inte alla elevers ansikten och inte heller lärarens, alltså är inte personernas avbildande i fokus, utan aktiviteten blir det viktiga på det här fotografiet. Skylten är också av betydelse. Eleverna på fotografiet har rufsiga hår och ganska alldagliga kläder.

Analys av läraren

Läraren har placerats intressant mellan två par av elever. Bilden är något av en situationsbild, där läraren framstår som viktig. Läraren har också en aktiv roll, och hållningen är stark; det blir nästan en maktposé och en underlig symbolik uppstår mellan den vitrockade lärarens utsträckta arm och eleverna som böjer på huvudet. Läraren skapar också kontroll med sin blick, vilket i situationen med det till synes farliga verktyget är viktigt. Ändå har gesten, att hålla handen på hjulet, inte en praktisk betydelse. Övervakningen blir alltså den huvudsakliga uppgiften.

Läraren är klädd i en vit, något smutsig arbetsrock. Han är den enda i rummet i skyddskläder. Åtminstone två olika praktiska förklaringar finns - den ena att bara lärarens kläder är så dyrbara att de måste skyddas, den andra att läraren på en slöjdlektion snabbt skall kunna flytta mellan olika arbetsmoment medan en elev kan välja när skyddskläderna behövs. Vidare ger ändå också valet av just en vit rock ett intressant vetenskapligt intryck; speciellt i kombination med det snyggt kammade håret och guldarmbandsuret och vigselringen kan man kanske läsa ur det en vilja att inte verka arbetarklassig trots arbetsklädseln utan fortsättningsvis vara intellektuell och högre ställd än eleverna i situationen. Kanske den vita rocken är en kompromiss för en annars kostymbärande, utseendemedveten lärare.

2B.

Fotografi 3B Koncentration, geometri pågår

Beskrivning:

Fotografi 4 är relativt stort. Bredvid det står det i albummarginalen "58", högst uppe på sidan däremot Kilo Gröndal 1956. Det liggande fotografiet har klippta kanter.

På fotografiet ser vi vad som verkar vara ett klassrum. Fotografiet är taget mot ett av de bakre hörnen. Av fotografiets sammanlagt 18 elever sitter 17 i fyra pulpetrader och skriver eller läser, och en står längst bak mot väggen, bredvid läraren. De elever som har en bok framför sig har alla samma bok på pulpeten; en bok med geometriska figurer på pärmen. Läraren böjer sig fram över en elev.

På väggen bakom eleverna finns en hylla böcker, på den andra väggen, den vänstra på fotografiet, finns ett konstverk. Det är just hyllan och konstverket som gör att fotografiet verkar vara ett klassrum, för intressant nog finns samma hylla och konstverk även på ett annat foto på albumsidan. På det fotografiet sitter skolans lärarkår på stolar framför ett lågt vardagsrumsbord. Vad rummets funktion egentligen har varit är svårt att säga – kanske det helt enkelt varit det bästa rummet för fotografering.

På fotografiet blir riktningarna i personernas kroppsspråk intressant. Elevernas riktning går diagonalt från höger mot vänster; läraren åt andra hållet. En annan kontrast blir mellan de sittande och stående. Fotografiets stämning är en av koncentrerat arbete, och eleverna verkar faktiskt försjunkna i arbetet. Det korta skärpedjupet gör också att en del av elevernas ansikten blir suddigare.

3B.

Analys av läraren:

Läraren står på fotografiet bakom eleverna, emot väggen. På fotografiet blir lärarens ansikte i fokus. Läraren lutar sig över de närmaste eleverna i bakre raden med handen på deras pulpet. Minen är lugn, men uttrycker koncentration. Rollen är aktiv; intrycket är att läraren stöder och övervakar arbetet och finkänsligt visar eleverna rätt riktning. Placeringen i bakre ändan av klassrummet känns inte onaturlig; den tolkas som att läraren går en runda i klassrummet och kontrollerar elevernas arbete självmant.

Klädseln, en stilig ljus kostym med fluga, och det noga kammade håret skapar en kontrast till eleverna som ändå inte är så stark tack vare elevernas moderiktiga kläder och lika väl kammade hår - de facto bildas en speciellt rolig, möjligen omedveten, parallell mellan eleven till höger om läraren med liknande kammat hår och liknande glasögon.

Fotografi 4B: "Virkisty kahvilla"

Beskrivning:

Vid sidan om fotografi 5 står det i marginalen "61". Fotografiet har skrapats en aning, så att vita streck och prickar finns på ytan. En del av högra övre halvan har överbelysts av ett fönster, och en del av de fotograferades ansikten lider av rörelseoskärpa.

På fotografiet ser vi in i ett rum, klassrummet, mot ett hörn till en fönstervägg. Fönstren täcks av en skir gardin med ett rektangelmönster i fällen. Just till vänster om hörnet ser vi läraren; hans ansikte är ett av de oskarpa. På väggen till vänster på bilden kan vi skymta planscher högst upp. Längst till vänster ser vi en reklam för uppfriskande K-kaffe ("Virkisty K-kahvila"). I mitten kan vi skymta någonting som möjligen är frukt på burk av märket SOK. Planschraden fortsätter med något som möjligen är Lemminkäinenens gamla logotyp, och till sist en till reklam för någonting som säljs på burk. Möjligen är det fråga om ett finskaklassrum, där reklamen används som ett pedagogiskt inredningselement, eller - mindre trovärdigt men betydligt intressantare om det är fallet - så görs det reklam för dessa produkter i skolan.

Eleverna sitter i fyra asymmetriska rader. De ser ut att vara tonåringar. De är sammanlagt fjorton stycken, och deras miner är i stort sett neutrala och något stela, även om enstaka leenden finns ibland dem. De är alla ganska snyggt klädda och har nästan alla en noga uppsatt frisyr. En intressant detalj är att vi på tre elevers händer kan se en ring. Av dessa är dessutom två på vänster ringfinger, vilket oftast skulle tyda på en förlovning. Många av eleverna gömmer sina händer på bilden. Eleverna sitter med pennorna i vädret, kanske redo för att skriva i mapparna framför dem.

På fotografi 5 blir eleverna det viktiga. Allas ansikten syns och är vända mot kameran, även om en elev nära fotografiets vänstra hörn blivit oskarp.

Speciellt främsta raden fungerar som blickfångare, även om helhetsuttrycket av fotografiet är något patetiskt; fotografiet känns helt enkelt inte speciellt lyckat vare sig gällande det tekniska eller stämning.

Analys av läraren:

Läraren står i bortre hörnet men ungefär i mitten av fotografiet. Placeringen, bakom de flesta eleverna, är inte vad man kunde kalla naturlig med tanke på undervisning, speciellt då man ser på situationen i klassrummet där eleverna verkar vänta på instruktioner med blicken mot kameran. Man kunde med andra ord säga att kameran tar lärarens plats i fotografiet.

Rörelseoskärpan i fotografiet gör att lärarens min är svår att tyda, men intrycket är att lärarens blick är nedåtvänd. Läraren står bredvid en elev och lutar lite framåt. Även denna elev ser in i kameran, alltså tar inte eleven kontakt med läraren, fastän läraren uttrycker en assistanssituation. Kroppsspråket är ganska passivt, och den underligt hukade hållningen skapar inte en speciellt auktoritär figur, utan ger snarare ett intryck av att läraren är en aning borttappad och malplacerad. Däremot kunde klädseln anses göra auktoritära anspråk; bakåtslickat hår, tjocka, stränga glasögonkarmar, kostym och slips kan ses som uttryck för en klassiskt stilig makthavarklädstil.

4B.

5. Tolkning och resultat

5.1. Vilka lärarbilder byggs upp på fotografier-na?

Fotografierna bildade under analysens gång naturliga par med paralleller som gick alldeles obemärkta i fotoalbumen. I Mariannes fall handlar det om det korta tidsmellanrummet mellan fotografi 1A och 1B, och den liknande kompositionen och aktiviteten på fotografi 3A och 4A. I Hans fall avbildar såväl fotografi 1A som 1B läraren som övervakar och styr en mindre elevgrupps arbete kring ett potentiellt farligt, tekniskt arbetsmoment, och på fotografi 3B och 4B är däremot läraren mer av en bakgrundsfigur i ett mer traditionellt klassrum. De här parallellerna får ändå skillnaderna att framstå starkare.

Marianne som lärare

Fotografi 1A och 2A bildar som nämnt ett par och verkar vara tagna direkt efter varandra med en ommöblering av klassrummet emellan. Dessutom har läraren, i det här fallet, Marianne, plockat upp ett instrument mellan bilderna.

Just de här bilderna representerar en starkt traditionell lärarroll där läraren och eleverna är olika och läraren fungerar som föredöme för eleverna på hur en god vuxen ser ut och vilken roll hen har. Situationen i klassrummet, som jag läser den, är en sånglektion med kristna förtecken. Situationen handlar mer om gemenskap och kanske andlighet än om undervisning, och därför framstår den mer som en fostranssituation än en undervisningssituation.

Det kristna, och dessutom kulturella - musiken - bidrar till att rollen här blir, i Kuikkas kategorier sett, kallelse läraren.

Vidare understyks genom den kvinnliga klädseln och den goda stämningen i klassrummet, alltså de leende eleverna och läraren, en slags familjelig gemenskap. Man kunde alltså argumentera att lärarens moderlika egenskaper understryks på ett Frøbelskt sätt.

Fotografi 3A och 4A bildar också ett par, men här är det inte ens fråga om samma klassrum fastän uppställningen och kompositionen är ganska lika på fotografierna. Här är läraren på båda bilderna omringad av barnen, och de framställs rumsligt på samma höjd. I rummet är hierarkin för övrigt också mindre självklar, och på sätt och vis framstår eleverna som om de skulle trivas i skolan och fritt få vandra omkring i klassrummet.

Ändå arbetas det på bilderna: eleverna läser, räknar och skriver, och på vardera bilden ser läraren åt sidan, på sina elever, och inte in i kameran. Hon får en slags naturlig, otvingad auktoritet och har kontroll över situationen, en slags harmonisk disciplin i hennes "hem". Fastän bilden alltså på sitt sätt visar en mycket modern, anti-auktoritär skola, så finns där en maktstruktur som tar hand om eleverna.

På både bild 3A och 4A framstår alltså Marianne som en lugn punkt i ett virrvarr av aktivitet. Man kunde rentav se en starkt kristen liknelse till uttrycket "låten barnen komma till mig", men fortfarande finns det i det här bildparet också en ganska stark fostrande lärarnärvaro.

I Hannalena Nygrens kategorier vill jag argumentera att Marianne, som helhet, främst framstår i rollen som den nästa efter mamma; hon framställs trots allt inte som en hårt disciplinär figur, och inte heller som speciellt åtråvärd. När det gäller Kuikkas kategorier så finns det inte direkt belägg för att framställa någon annan kategori än kallelse läraren, och det bara på basen av en betoning på fostran framom undervisning.

Hans som lärare

Fotografi 1B och 2B har starka gemensamma drag. På båda bilderna har en lärare och några elever samlats kring ett svårare arbetsmoment. Läraren övervakar och instuerar, och eleverna tittar på eller gör delar av arbetet enligt instruktionerna. Lärarens auktoritet är stark; delvis på grund av utseendemässiga faktorer, men också genom att läraren har den krävda kunskapen och ansvaret på de här bilderna. Hierarkin är på båda bilderna mycket tydlig. Vad som är intressant är att läraren på båda två lyckas särskilja sig från eleverna också genom klädseln, och än mer intressant blir det då man inser att det är samma lärare på båda bilderna. Kemi upplevs trots allt som något vetenskapligt och tekniskt där en intellektuell expert behövs, medan slöjd, som hantverk, kräver en annan slags kunnande. Frågan om klasstillhörighet och -markörer, som nuddades också i analysen, stiger fram, speciellt då jag vet att min morfar kom från ett arbetarhem. Finns det en skam i att undervisa slöjd och se ut som en snickare? Samtidigt skall man inte glömma att elevernas hemförhållanden kan ha en roll, speciellt då vi rör oss i finlandssvenska huvudstadsregionskretsar.

I förhållande till Kuikkas lärartyper är Hans ännu svårare att klassificera än Marianne. Just på de här bilderna är det ändå väldigt praktisk, nydanande undervisning igång. Man kunde alltså se att där finns ett didaktiskt tänkande och en lite mer pragmatisk inställning till undervisningen. Det är ändå undervisning som syns på båda bilderna, och man kunde kanske tala om att en expertlärarbild skapas på just de här bilderna. Vad gäller Nygrens lärarroller däremot så framträder kanske främst den disciplinära rollen.

Fotografi 3B och 4B påminner om fotografi 1A och 2A. Ändå finns det stora skillnader mellan de här fotografierna. 3B visar, i min tolkning, en koncentrerad lektion medan 4B visar upp en klass elever. Läraren på fotografi 3B stöder arbetet och den anda av flitighet som råder. I princip visas

här inte undervisning på fotografiet, men eftersom alla elever arbetar med så gott som samma saker så är den här egna arbetets tid en del av en lektion. Alla elever vet vad de skall göra, och läraren finns till hands för att uppfölja och hjälpa till vid behov. Ändå verkar det vara så att läraren är den aktivt uppsökande parten eftersom ingen elev markerar efter honom. Igen tar alltså läraren ansvar för undervisningen. Arbetet är lugnt, alltså har läraren lyckats med disciplinen.

Fotografi 4B däremot är svårare att läsa en aktivitet ur. Där finns mapparna på pulpeterna, men eleverna tittar in i kameran. Att dessutom läraren just vid fotograferingsögonblicket rört på sig gör att han är väldigt svår att läsa, och på sätt och vis blir han osynlig och anonym genom ansiktslösheten. Ändå står han bakom eleverna, bokstavligen, och presenterar dem för kameran, "här är mina elever och jag är deras lärare". Den här sortens stolthet är ändå starkare på fotografi 1A och 2A.

Det är svårt att säga vilken lärarbild det är som byggs upp här. Den vilsna figur som läraren är på fotografi 4B motsvarar inte riktigt någon av Kuikkas kategorier, men är samtidigt, på sätt och vis, väldigt tjänstemannalik genom just distansen till eleverna och kostymen. På fotografi 4B däremot är läraren aktivt närvarande. Därför är det kanske bättre att beskriva den lärarrollen genom Hans F von Schantz förväntningar: vaken, kunskapsgirig och tycker om barn samt klarar av att hålla en god arbetsro.⁴⁰ Det här stämmer också ganska bra för den helhetsbild som byggs upp av Hans Näsman som lärare.

40 Silvander, Selim: Så fostras en folkskollärare, 1964/2012

5.2. Fotografens och lärarens roll i uppbyggnaden av lärarbilden

Då det gäller fotografier kan vi tala om att det finns två viljor som ibland är motstridiga; fotografens och den avbildades.

En bra fotograf har i en fotograferingssituation ganska mycket makt om den fått den avbildades förtroende. Fotografen kan påverka fotografiets tekniska detaljer som skärpanas djup och fotografiets ljussättning, men också kompositionen påverkar slutresultatets tolkning starkt. Vidare kan fotografen ge instruktioner om poséer, och ibland också ta bort störande element ur bilden antingen genom avgränsning eller genom att fysiskt flytta föremål ur vägen.

Läraren kan däremot påverka sin klädsel och sitt allmänna habitus, sitt kroppsspråk och sin min, och också sin allmänna attityd till situationen. Läraren kanske också har möjlighet att föreslå innehållsmässiga förändringar, och kan påverka sina elever vad gäller de här kanalerna. Just i de här situationerna, där eleverna också fotograferats, så har antagligen läraren en del mer frihet i sitt självuttryck också helt enkelt genom att fotografen har fullt upp med att hålla reda på eleverna.

Fotografens vilja i situationen är antingen att skapa ett fotografi som säljer bra, eller ett som berättar en historia hen hittat. Den avbildade, i det här fallet läraren, vill däremot oftast framstå i gott ljus, alltså som en god lärare. Målen går alltså ihop så länge fotografen inte vill berätta en berättelse just om hur dålig läraren är. Just på de här fotografierna hittade jag inga antydningar om att fotografen skulle vilja få läraren att framstå i en dålig dager, och därför blev kanske också de lärarbilder fotografierna förmedlar så idealiska, men på sätt och vis också just uttryck för de avbildade lärarnas tankar om vilka lärarideal de identifierar sig med. Fastän det alltså inte är

möjligt att säga rakt ut hurudana lärare Hans och Marianne var på basen av bilderna så säger de något viktigt om hurudana lärare de ville vara.

Fotografiernas egentliga syfte?

I början av analyskapitlet togs frågan upp om de här fotografierna är tagna av ett proffs eller inte. Mycket lutade åt det hållet, men om vi relaterar till Sjaak Brasters två skolfotografiser, där den första var fotografier av skolan som visar metoder och verktyg med ett mer dokumentäriskt syfte och den andra visar eleverna med ett kommersiellt syfte,⁴¹ så faller många av de här bilderna tekniskt mellan de två kategorierna; varken eleverna eller undervisningen är skarp. Det här gäller speciellt bilderna med Marianne Nyström som lärare.

Ändå hjälper Brasters kategorisering oss i det att såväl kemiklassbilden som slöjdklassbilden med Hans Näsman inte annars öppnar sig. Visserligen kan det vara fråga om att Hans självbett en fotograf ta fotografier av hans arbetsplats och bilder av honom själv "in action", men det ligger något reportage-aktigt över just dessa två. Också över det fotografiet där eleverna arbetar med en geometribok ligger det en vackert koncentrerad stämning tack vare det korta skärpedjupet, men det gör å sin sida att eleverna i förgrunden är oigenkännliga. Kanske det här fotografiet har använts som illustration för skolarbete, eller så har det konstnärliga strävanden, eller så är det helt enkelt just ett sådant fotografi som Brasters första kategori beskriver; ett fotografi taget för en begränsad publik med intresse av skolans metoder och verktyg; arbetet i skolan. Fotografi 3B är svårast att klassificera, och påminner stilistiskt kanske mest om en tidningsbild av något slag. Kanske Hans redan då hade kopplingar till Yle, och kanske bilden tagits i ett mer illustrativt syfte än ett dokumentärt.

41 Braster, 2010, s. 132-133

5.3. Materiella detaljers berättelser

Ett element i studien som framträder som betydligt viktigare än förväntat är klassrummets materiella kultur. Föremål som framstår som malplacerade väcker frågor; först och främst frågan om vad just det föremålet gör i klassrummet. Fastän de kan ha kommit med av en slump, så har de en laddning som ger bilden ett budskap. Bland dessa är det speciellt vissa som framstår som kontroversiella.

På fotografi 1A födde planschen "Nykterhet ger hälsa" frågor om behovet av rusmedelsupplysning i de lägre klasserna av folkskolan - å andra sidan kunde planschen rentav ha placerats in i bilden enkom för fotograferingen, för att påverka föräldrarna. Den lärarbild som rådde för folkskolläraren hade ett starkt fokus på fostran och bildning av det okunniga folket. Fastän det låter långsökt att klassrummet skulle ha inretts specifikt för fotografiet så vet vi också att det här är fallet tack vare fotografi 2A, där samma klassrum figurerar med annan bordsordning.

Överlag är vägginredningen, den miljö där eleverna går i skola, mycket fascinerande, och också på de andra bilderna blir valet av vad som hängts upp intressant; blommålningarna ovanför katedern och krukväxterna på katedern på fotografi 3A berättar någonting om lärarens estetiska värderingar, men också valet av vilka akvareller som klarat av att ta sig till anslagstavlan på fotografi 1A säger något om vad läraren anser bra nog att visa upp. I beskrivningen av fotografi 3B diskuterades reklamen som lagts upp på väggen. Små detaljer som vilka gardiner som hänger i klassrummen känns också viktiga; delvis skapar de tidsanda, men de visar också på ett mänskligt engagemang i en annars ofta steril arbetsmiljö.

"Hyveln är väldigt hungrig - Se dig för och Se dig för!" står det på en grafiskt formgiven skylt ovanför planhyveln i slöjdsalen. Hyvlar är ju inte egentligen hungriga och har för den delen inte heller några andra känslor, men den viktiga varningen sjunker kanske bättre in med lite humor. Samtidigt

gör den ändå läraren närvarande med instruktioner och kontroll om hen inte fysiskt är närvarande. Instruktionerna sätter också ansvaret på eleven, vilket inte nödvändigtvis är dåligt, men betyder att om en olycka på grund av oförsiktighet sker, så måste eleven skylla sig själv och sin dumhet; skämmas över sitt misslyckande. När det gäller en planhyvel är det såklart bra att eleverna instrueras att se upp - risken att förlora fingrar är trots allt närvarande - men samtidigt fungerar reglerna alltid normativt och skapar en bild av att det alltid finns ett rätt sätt att göra saker på.

På sätt och vis kan man se läraren som en detalj bland andra. Det stora sammanhanget, eleverna och läraren i ett klassrum, berättar att vi ser en skola och undervisning, men även detta är en konstruktion. Den vuxna på bilden är läraren; genom detta är barnen på bilden elever och rummet på bilden en skolklass och aktiviteten på bilden undervisning. Ifall läraren inte fanns där skulle fotografiets innehåll bli något helt annat, och till exempel skulle barnen inte nödvändigtvis alls vara elever på ett sådant foto. Också vilken typ av lärare det är frågan om påverkar bilden. Om vi till exempel ser en starkt auktoritär lärare på bilden så blir avvikelser från normen direkt någon form av rebelliska, demonstrativa, handlingar. Om vi däremot ser en mer lärartekniskt betonad lärare på bilden framträder undervisningsverktygen som viktigare.

De mindre, materiella, detaljerna, till exempel sångböckerna och instrumentet och de knäppta händerna på fotografi 2A målar upp en bild av en sånglektion med religiösa förtecken. Slöjdbänkarna och hyveln berättar om en slöjdlektion på fotografi 2B; kolven, pipetten och den kemiska formeln på svarta tavlan på fotografi 1B räcker för att konstruera en kemilektion, geometriböckerna på fotografi 3B igen säger att vi ser på en geometrilektion. Ändå saknas till exempel på fotografi 3B linjaler, passare och andra ritinstrument vi kopplar ihop med geometri. En ganska lös antydning, i det här fallet suddiga platoniska kroppar på ett par bokpärmar, räcker alltså för att styra tolkningen av fotografiet. En annan lika underlig detalj är

de möjliga förlovningsringarna på en del elevers händer på fotografi 4B, som styr antingen till att se eleverna som äldre än en initiell bedömning av 14-15 eller till att undra över vad ringarna överlag betyder under tiden. Fotografiets tolkare måste alltså vara uppmärksam att en misstolkning av en detalj ändrar helhetsintrycket.

En materiell detalj som steg fram över de andra var klädsel och utseende på fotografierna, så till den grad att det ges sin egen diskussion till näst.

Lärarens klädsels betydelse för lärarbild

Hans Näsmans kostym sticker för en nutida läsare antagligen ur på alla bilder som underlig för en skolkontext. Å andra sidan är det här, enligt Hannalena Nygren, ett ganska typiskt och förväntat sätt för manliga lärare att klä sig, speciellt då när de porträtteras som en aning ålderdomliga. Kostym som manliga lärares uniform är ändå ett fascinerande koncept, eftersom kostym än idag är ett snäppet snyggare klädval för män, men samtidigt arbetsklädsel för ganska många i högre position i till exempel affärsvärlden. Kostymen som klädval gör ändå en betydligt starkare skillnad mellan elev och lärare än Marianne Nyströms kjol och skjorta, vilket som klädval delas av en del elever. Där fungerar kanske örhängen och andra smycken, och det uppsatta kortare håret som en skiljelinje mellan den vuxna och barnet.

På alla bilder är lärarens klädsel och frisyr mycket proper, mycket korrekt - föredömlig och respektingivande. Marianne motsvarar väl Hannalena Nygrens kategori av lärarinnor med skinande hår och kjol, och Hans den överstiltigt klädda manliga läraren. Man kan alltså påstå att båda lärarna i alla fall utseendemässigt är mycket typiska, förutom för sin tid också i förhållande till vad vi skulle förvänta oss av en lärare idag.

6. Diskussion och avslutning

6.1. Resultats- och metoddiskussion

Den här studien hade som syfte att studera vilken bild av lärare som byggs upp och förmedlas genom klassrumsfotografier. Vidare mål var att reflektera över vilka faktorer som påverkar lärarbilden, och att se på den inom sin historiska kontext. För att göra detta valdes en frågebaserad närläsning som metod.

Metoden visade sig under arbetets gång kräva en del arbete, och den lyckades inte besvara forskningsfrågorna entydigt även om den lyckades med att öppna upp nya frågor och perspektiv på bilderna. Vidare lyckades den understryka det svåra med att arbeta utgående från bilder: att den förkunskap vi har inte bara styr in oss på vissa tolkningar, utan också kan få oss att blunda för det vi inte godkänner, och att de luckor vi har i vår förhandskunskap gör oss blinda för det vi inte förstår. När det gäller att förstå mina morförelldrar värld för att kunna läsa de här bilderna hermeneutiskt, så kan jag få antydningar och möjliga tolkningar, men inte raka svar. Med andra ord är svaret på studiens bakgrundsfråga nej; jag kan inte ta reda på hurdana lärare mina morförelldrar var genom att studera de här bilderna. Däremot har de här bilderna kanske gett antydningar på frågan om hurdana lärare mina morförelldrar ville framstå som.

6.2. Hur påverkar och påverkas min egen uppfattning av min mormor och morfar som lärare?

Intressant har också varit att märka att speciellt i fallet med min morfar motsvarar de aktiviteter som fotografierna visar inte alls de undervisningsämnen jag vet att han undervisat, det vill säga musik och slöjd - träslöjdsundervisning ser vi på ett av de fyra fotografierna och ett till i albumet som tagits just innan, musik på inget. När det gäller min mormor däremot så finns här inga bilder av då eleverna pysslar eller då min mormor hjälper dem sätta upp ett skådespel. Mina förväntningar införlivades alltså inte.

En klar orsak är givetvis det mycket begränsade materialet; delvis för forskningen, men delvis också mängden fotografier som överlag tagits. När det tas i beaktande så kanske sannolikheten att just musikundervisning skulle ha hamnat på ett av fotografierna är ganska liten. Om fotograferingen skett på en specifik dag är det kanske inte så sannolikt att det varit en dag då min mormor arbetat på ett skådespel med eleverna. Kanske just ett sådant fotografi ratats av fotografen eller min morfar; kanske min mormor sett det som mer viktigt att berätta att eleverna lär sig läsa, skriva och räkna än att de lär sig göra julpynt.

Här finns inte i något album fotografier av lärare som äter eller elever som drar på sig ytterkläder för att springa ut på rast. Då fotografierna är dyra och har olika syften är det inte underligt att fotografier av det banala och alldagliga inte ryms med, men det är synd. Något av det relaterbara går förlorat. Visst går det också att relatera, som tittare, till en poserad situation, men frågan är om ett poserat skolfotografi bara kan relateras till en skolfotografering eller också till skolgång, och om inte mycket av ens minnen av skolan går förlorade om det enda vi kan anknyta minnena till är bilder av idealet.

Kulturhistorikern Jukka Sarjalas tankar om den oändliga individen kommer ganska nära den fallgrop man så lätt trampar ner i då man undersöker någon man själv känner - ett människoliv rymmer mycket mer än det som gör en person till ett undantag, det som gör att man lyser som stark och avvikande och samtidigt beräknelig; att en människa kan beskrivas i adjektiv och vara bara på ett sätt. Sarjala menar att ingen människa ryms i ens en roll hon själv skapat sig.⁴²

Sanningen är ju att arbetet som lärare består av väldigt mycket skolvardag, och skolvardagen byggs upp av att dag efter dag arbeta med undervisning. Fastän det roliga är att hitta undantagen och det som gör att en person känns speciell och förstäelig, karaktärsaktigt stark med ett klart narrativ, så är det den komplexa, tråkiga, diffusa vardagen det som gör personen levande. Med andra ord har jag lyckats hitta andra sidor i mina morförelldrar än de jag förväntade mig och tvingats inse att de som lärare inte lätt går att härleda från de egenskaper jag kopplar ihop med dem som morförelldrar.

42 Sarjala, Jukka: Päättymätön yksilö - henkilöhistorian muuntuva kohde, Ennen ja nyt - historian tietosanomat 2014, elektr.

6.3. *Slutord*

Djupdykningen i de här mer än femtio år gamla fotografierna ur för mig helt okända skolor var för mig en underlig process. Vad jag hade tänkt att skulle bli en enkel jämförelse visade sig snart kräva en betydligt bredare kunskap om skolans rötter än vad jag förväntat mig, och ändå upplever jag att en del av den här kunskapen om lärarrollen ligger så djupt rotad i mitt kulturarv att den kändes självklar. En begynnande teori om att lärarrollen för kvinnor respektive män följer kulturens föräldraroller för just kvinnor respektive män började gro hos mig under arbetet, liksom en insikt om hur svårt det är att nå normerna utan att se på undantagen.

Den här underliga processen har ändå varit väldigt viktig för mig. Delvis som barnbarn, i att tvingas inse att mina morföräldrar är betydligt mer komplexa och mångtydiga än jag minns dem, men också som lärare. Som lärare upplever jag ofta att förväntningarna på mig är så otroligt höga, ouppnåeliga till och med, men nu för första gången har jag insett att det vi upplever vara en god lärare är en konstruktion och inte en absolut sanning; ett led i att kontrollera människor genom skam. Det talas mycket om en mer human lärarroll, men samtidigt lever förväntningarna som lades på folkskolans kallelselärare kvar idag.

Fotografierna är inte slutbehandlade. Arbetet har ändå för mig öppnat upp varför fotografierna av skolan verkligen är så komplexa. Frågor om klass, om lärarnas könsroller, om hierarki och disciplin, om fotografiernas bakgrund, och främst av allt om kravet på att vara en exemplarisk medborgare och föredömlig människa, lever fortfarande kvar i mitt bakhuvud och kunde mycket väl vara föremål för fortsatta studier.

7. Källförteckning

Forskningsmaterial:

Fotografier ur Marianne och Hans Näsmans personliga album. I familjen Lassheikkis ägor. Bilderna skannade 2014. Upphovsman okänd.

Forskningslitteratur, tryckta källor:

Dölle Sirkku, Savia Satu, Vuorenmaa Tuomo-Juhani: *Katse kameraan - Valokuvamuotokuvia museoviraston kokoelmista*, Tavastehus 2004

Eskola, Jari & Suoranta, Juha: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*, Lapin yliopisto, Rovaniemi 2006

Grosvenor, Ian & Lawn, Martin: *Portraying the School: Silence in the Photographic Archive*, i i Mietzner, Ulrike, Myers, Kevin & Peim Nick et.al.: *Visual History: Images of Education*, s. 85-108, Bern 2005

Heikkinen Anja & Leino-Kaukiainen Pirkko et.al.: *Valistus ja koulupenkki - Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*, SKS Tavastehus 2011

Herberg, Eira et.al.: *Elämäni opettaja*, Gummerus, Jyväskylä 2001

Jauhiainen, Arto & Rinne, Risto: *Koulu professionaalisena kenttänä*, i Ketunen Pauli & Simola, Hannu et. al.: *Tiedon ja osaamisen Suomi - Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*, SKS Tavastehus 2012, s. 105-143, passim

Kettunen Pauli & Simola, Hannu et. al.: *Tiedon ja osaamisen Suomi - Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*, SKS Tavastehus 2012

Kuikka, Martti T.: *Opettajakuuvan muuttuminen 1940-luvulta 1990-luvulle*, Koulu ja menneisyys XXXI, Suomen Kouluhistoriallisen Seuran vuosikirja, Helsingfors 1993, s. 104 - 121

Lappalainen, Antti: *Opettajat kuvataiteilijoiden kuvaamina*, Koulu ja menneisyys XXXI, Suomen Kouluhistoriallisen Seuran vuosikirja, Helsingfors 1993, s. 7 - 25

Meretniemi, Maija: *Kutsumustehtävästä lastentarhanopettajan ammattiin*, i Heikkinen Anja & Leino-Kaukiainen Pirkko et.al.: *Valistus ja koulupenkki - Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*, SKS Tavastehus 2011, s. 255-265,

Mietzner, Ulrike & Pilarczyk, Ulrike: *Methods of Image Analysis in Research in Educational and Social Sciences*, i Mietzner, Ulrike, Myers, Kevin & Peim Nick et.al.: *Visual History: Images of Education*, s. 109- 128, Bern 2005

Nygren, Hannaleena: *Opettaja suomalaisessa elokuvassa*, Joensuun yliopisto 2007

Rantala, Jukka: *Mikrohistorian merkitys opettajuuden tutkimisessa*, Koulu ja menneisyys XLI: *Koti ja koulu, kasvatuksen perusta*, Suomen Kouluhistoriallisen Seuran vuosikirja, Utbildningsstyrelsen 2003, s. 252 - 262

Rantala, Jukka: *Kansakoulunopettajat*, i Heikkinen Anja & Leino-Kaukiainen Pirkko et.al.: *Valistus ja koulupenkki - Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*, s. 266-299, SKS Tavastehus 2011

Saraste, Leena: *Valokuva, muisto - viesti - taide*, Musta taide Tavastehus 2010

Forskningslitteratur, otryckta källor:

Birck, Erik: *Nykarleby stads historia del III, 1988, kapitlet "V. NYKARLEBY SOM SKOLSTAD - Ny direktor. Seminariet under kriget. Avvecklingen."*, sid 187—199. <http://www.nykarlebyvyer.nu/> uppladdad 2004, hämtad 10.04.2015.

Braster, Sjaak: *How (un-)useful are images for understanding histories of education? About teacher centeredness and new education in Dutch primary schools: 1920-1985*, *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, 15 2010, s. 123-148, DOI: 10.2436/20.3009.01.57 Routledge

Burke, Catherine & Grosvenor, Ian: *The progressive image in the history of education: stories of two schools*, *Visual Studies* 22:2, 155-168, DOI: 10.1080/14725860701507107 Routledge

Sarjala, Jukka: *Päättymätön yksilö - henkilöhistorian muuntuva kohde*, *Ennen ja nyt - Historian tietosanomat* 2014, <http://www.ennenjanyt.net/2014/06/paattymaton-yksilo-henkilohistorian-muuntuva-kohde-2/>

YLE Arkivet: *"Så fostras en folkskollärare på Nykarleby lärarseminarium"*, red. Ida Fellman, 24.05.2012., <http://svenska.yle.fi/artikel/2012/05/24/sa-fostras-en-folkskollarare-pa-nykarleby-lararseminarium#media=79354>, hämtad 28.2.2015 från vilken:

Dokumentärfilmen: *"Så fostras en folkskollärare - Ett filmreportage från Nykarleby seminarium"*, Redaktör Selim Silvander, Regissör Lars Biström, ur programmet *"Så fostras en folkskollärare"*, Rundradion (YLE), sänt 26.5.1964